

"NIJE DOBRO DA ČOVJEK BUDE SAM" (POST 2, 18). Muškarac i žena u Božjem naumu

Vukas, Lucija

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Catholic Faculty of Theology in Đakovo / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Katolički bogoslovni fakultet u Đakovu**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:120:100705>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-17**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Catholic Faculty of Theology](#)

**SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU
KATOLIČKI BOGOSLOVNI FAKULTET U ĐAKOVU**

»NIJE DOBRO DA ČOVJEK BUDE SAM« (POST 2, 18)

Muškarac i žena u Božjem naumu

Diplomski rad

Mentor: izv. prof. dr. sc. s. Silvana Fužinato

Studentica: Lucija Vukas

Đakovo, 2024.

Sadržaj

<i>Sažetak</i>	3
<i>Summary</i>	4
Uvod	5
1. Čovjek – biće odnosa prema Post 2, 4b-25	6
1.1. KOMPLEMENTARNOST MUŠKARCA I ŽENE	6
1.2. RAZLIČITOST MUŠKARCA I ŽENE	10
1.3. JEDINSTVO MUŠKARCA I ŽENE	16
2. Odnos muškarca i žene nakon pada (Post 3, 1-24)	19
2.1. GUBITAK ODNOSA KAO POSLJEDICA NEPRIHVATANJA GRANICA	20
2.2. MUŠKARAC – GOSPODAR I ŽENA – PODLOŽNICA.....	28
3. Odnos muškarca i žene u svjetlu odnosa Krista i Crkve (Ef 5, 21-33)	31
3.1. ŽENA PODLOŽNA MUŽU KAO GOSPODINU.....	34
3.2. MUŽ LJUBI ŽENU KAO KRIST CRKVU	38
Zaključak	43
Bibliografija	45

Sažetak

»NIJE DOBRO DA ČOVJEK BUDE SAM« (POST 2, 18)

Muškarac i žena u Božjem naumu

Kada je Bog stvorio muškarca i ženu i smjestio ih u Edenski vrt odnosi su među njima bili skladni. Muškarac i žena dva su komplementarna bića, o čemu ponajviše svjedoči pojam 'ezer kenegdô – »pomoć kao što je on«. Bog je čovjeku stvorio ženu i tako ga izbavio iz samoće, jer je ona biće s kojim može uspostaviti odnos, za razliku od prethodno stvorenih bića. Različitost muškarca i žene iščitavamo iz načina na koji su stvoreni i iz samoga poimanja. Naime, hebrejski izraz za muškarca je 'iš, a za ženu 'iššāh. Međutim, u tim izrazima, osim razlike, možemo prepoznati i njihovu komplementarnost jer se to dvoje uvijek isprepliće. Osim toga Post 2, 4b-25 svjedoči i o jedinstvu muškarca i žene jer je muškarac onaj koji će »prionuti uza svoju ženu«. Tim se izrazom naglašava kako je njegova težnja prema ženi jaka. Tako njih dvoje ostvaruju zajedništvo, kojemu je vrhunac u tjelesnom sjedinjenju.

Ta harmonija odnosa biva narušena u Post 3, 1-24 kada je čovjek prekršio Božju zapovijed i poremetio svoj odnos kako s Bogom, tako i sa svojom ženom. To se uvijek događa kada čovjek prekorači granicu koju mu Bog postavlja. Na taj se način zajedništvo ljubavi pretvara u zajedništvo grijeha, a posljedice toga vidljive su iz odnosa muškarca i žene. Naime, muškarac postaje onaj koji gospodari nad ženom, a ona mu biva podložna.

Novo tumačenje odnosa između muškarca i žene donosi sveti Pavao u Poslanici Efežanima 5, 21-33. On odnos muškarca i žene tumači odnosom Krista i njegove Crkve. Naime, muškarac, po uzoru na Krista, treba biti »glava« ženi, a to znači biti njezin zaštitnik. S druge strane, žena treba biti podložna mužu kao Gospodinu, a ta podložnost podrazumijeva prihvaćanje muževe brige. Biti podložan znači predati se nekome, a ljubiti znači predati sebe za nekoga.

Ključne riječi: komplementarnost, različitost, jedinstvo, grijeh, muškarac – »glava«, žena – podložna

Summary

»IT IS NOT GOOD FOR THE MAN TO BE ALONE« (GEN 2: 18)

Man and Woman in God's Design

When God created man and woman and placed them in the Garden of Eden, the relationship between them was harmonious. A man and a woman are two complementary beings, which is mostly evidenced by the term 'ezer kenegdô – »help like him«. God created a woman for man and thus rescued him from loneliness, because she is a being with whom he can establish a relationship, unlike previously created beings. The difference between man and woman can be read from the way in which they were created and from the concept itself. Namely, the Hebrew term for a man is 'iš, and for a woman 'iššāh. However, in these expressions, apart from the difference, we can also recognize their complementarity because the two are always intertwined. In addition, Genesis 2: 4b-25 also testifies to the unity of man and woman because the man is the one who will »be joined to his wife«. This expression emphasizes that his desire towards the woman is strong. In this way, the two achieve communion, which culminates in physical union.

This harmony is disturbed in Gen 3: 1-24 when man broke God's command and disturbed his relationship both with God and with his wife. This always happens when a person oversteps the limit that God sets for him. In this way, the communion of love turns into a communion of sin, and the consequences of this are visible in the relationship between a man and a woman. Namely, the man becomes the one who dominates the woman, and she becomes subject to him.

Saint Paul gives a new interpretation of the relationship between a man and a woman in the Epistle to the Ephesians 5: 21-33. He interprets the relationship between man and woman as the relationship between Christ and his Church. Namely, a man, following the example of Christ, should be the »head« of a woman, and that means being her protector. On the other hand, the wife should be subject to her husband as to the Lord, and this subjection implies accepting the husband's care. To be submissive means to surrender to someone, and to love means to surrender yourself for someone.

Key words: *complementarity, diversity, unity, sin, man – »head«, woman – submissive*

Uvod

Diplomski rad, pod naslovom »Nije dobro da čovjek bude sam« (Post 2, 18). Muškarac i žena u Božjem naumu, podijeljen je na tri dijela. Cilj rada je proučiti odnos muškarca i žene prema Knjizi Postanka i Poslanici Efežanima, kakav je bio na početku te kakav je bio nakon počinjenja prvoga grijeha. Tema je vrlo aktualna u svakom vremenu jer se bavi odnosom muškarca i žene, a to se tiče naše svakodnevice. Ovaj diplomski rad može pomoći u boljem shvaćanju i razumijevanju odnosa, kako u braku, tako i među ljudima općenito.

»Čovjek – biće odnosa prema Post 2, 4b-25« naslov je prvoga poglavlja. Prvo poglavlje pred nas stavlja čovjeka koji je definiran kao biće odnosa, kako prema Bogu i zemlji, tako i prema drugome čovjeku. Ovdje ćemo odnos muškarca i žene promatrati iz perspektive drugoga izvješća o stvaranju u kojemu Bog najprije stvara muškarca, a zatim ženu. Prikazat ćemo kakav je odnos između muškarca i žene bio na početku, tj. kakav je odnos među njima zamislio sam Bog. Prvo poglavlje donosi tri odrednice njihova odnosa: komplementarnost, različitost i jedinstvo. Vidjet ćemo po čemu su muškarac i žena komplementarni, koje su razlike među njima te na koji način ostvaruju jedinstvo među sobom.

Drugo poglavlje naslovljeno je »Odnos muškarca i žene nakon pada (Post 3, 1-24)«. Ono se oslanja na treće poglavlje Knjige Postanka u kojemu se opisuje prvi čovjekov grijeh koji je doveo do narušavanja harmoničnog odnosa muškarca i žene. U ovome ćemo poglavlju vidjeti koje su posljedice za čovjeka kada krši Božju zapovijed i prekoračuje granicu koju mu Bog postavlja.

»Odnos muškarca i žene u svjetlu odnosa Krista i Crkve (Ef 5, 21-33)« naslov je trećega poglavlja, koji je svojevrsna aktualizacija prijašnjih tekstova. U ovome ćemo poglavlju vidjeti na koji način sveti Pavao tumači odnos muškarca i žene, promatrajući ga iz perspektive odnosa Krista i Crkve kao njegova ideala.

1. Čovjek – biće odnosa prema Post 2, 4b-25

U drugom izvješću o stvaranju (Post 2, 4b-25), kao i u prvom (Post 1, 1 – 2, 4a), čovjek je definiran kao biće odnosa: polazeći od odnosa prema Bogu i zemlji, do odnosa spram drugih stvorenja i drugoga čovjeka. Iz odnosa se rađa i u odnosima živi, stoga oni definiraju »tko je čovjek«. U Post 1 – 2 odnosi su skladni i uređeni: nema traga nasilju, izrabljivanju, ponižavanju ili otuđenosti, nego je riječ o životu u Božjoj blizini, o skladnom suživotu sa zemljom i drugim stvorenjima te o blagoslovljenom prenošenju života i radosnoj uzajamnosti muško-ženskih odnosa. Prva dva poglavlja Knjige Postanka pružaju idealnu sliku čovjeka kao bića stvorenoga za miran i skladan suživot s Bogom, s drugim čovjekom i sa svim stvorenjima. Ona nude sliku koja poručuje ne samo »tko je čovjek«, nego i »tko« čovjek »treba biti«. ¹

1.1. KOMPLEMENTARNOST MUŠKARCA I ŽENE

Za razliku od prvog izvješća (Post 1, 1 – 2, 4a) u kojem Bog stvara čovjeka na svoju sliku, kao muško i žensko, drugo izvješće o stvaranju (Post 2, 4b-25) u cijelosti je usredotočeno na stvaranje čovjeka i pobližeg određivanja muško-ženskih odnosa. ²

Edenski vrt prekrasno je i bogato uređen, ali još uvijek bez stanovnika. Čovjek se u njemu nalazi potpuno sam okružen bujnom i bogatom prirodom, ali i ubitačnom samoćom. Osim Boga, njegova Stvoritelja, nema žive osobe s kojom bi mogao razgovarati, zajedno raditi i živjeti. ³ Čovjek je društveno biće, a samoća ga ubija. ⁴ Da bi mogao dostojno i savršeno razvijati svoj ljudski život koji je u svojoj biti socijalne naravi, treba mu drugi »ti«, druga njemu suprotstavljena osoba koju bi mogao gledati, s kojom bi mogao razgovarati, raditi i živjeti. ⁵ Među životinjama nije našao pomoć koja bi ga izvela iz njegove duhovne osamljenosti. Nije našao među njima sugovornika. Promatrajući ga tako osamljena, Bog izriče važnu antropološku tvrdnju: »Nije dobro da čovjek

¹ B. VELČIĆ, Ljudsko stvorenje prema hebrejskoj terminologiji u Postanku 1 – 2, u: S. KLJAJIĆ, M. CIFRAK (ur.), *Znat će da prorok bijaše među njima! (Ez 33, 33)*, Zbornik u čast prof. dr. sc. Bože Lujica, OFM, povodom 70. godine života, Zagreb, 2018., 11-27., ovdje 27.

² S. FUŽINATO, Čovjek – biće odnosa (Post 2, 4b-25), u: *Bogoslovska smotra* 90(2020.)2, 315-338., ovdje 325.

³ A. REBIĆ, *Biblijska prapovijest*, Zagreb, 1970., 148.

⁴ C. TOMIĆ, *Prapovijest spasenja*, Zagreb, 1977., 130.

⁵ A. REBIĆ, *Biblijska prapovijest*, 148.

bude sam!« (Post 2, 18a) Odmah potom očituje i svoju namjeru: »Načinit ću mu pomoć kao što je on.« (Post 2, 18b)⁶ Kada Bog kaže da »nije dobro da čovjek bude sam«, kaže da čovjek kad je sam ne ostvaruje u potpunosti svoje »biti«. Ostvaruje ga samo postojeći s nekim – i još dublje i potpunije – postojeći za nekoga.⁷ Stoga izraz »nije dobro« upućuje na to da stvaranjem muškarca stvaranje čovjeka nije dovršeno.⁸

Hebrejski izraz 'ezer u Svetom pismu opisuje nužan zahvat u izbavljanju i spašavanju nekoga iz smrtne situacije, zahvat koji je gotovo uvijek Božje djelo. Pomoć koju Bog stvara kako bi čovjeka izbavio iz smrti koja mu je prijetila zbog njegove samoće jest odnos, tj. netko tko će biti ispred njega, osoba s kojom će moći razgovarati i uspostaviti odnos.⁹ Stvaranjem žene dostignut je cilj stvaranja: sada je čovjek, kao muškarac i žena, onakav kakvog je Stvoritelj čovjeka zamislio i htio.¹⁰

Kada se govori o ženi kao muškarčevoj pomoći, ne misli se jednostrano na pomoć u obavljanju nekog fizičkog posla niti o pomoći u osiguravanju nasljedstva, nego jednostavno o pomoći u širem smislu riječi. Moglo bi se reći da je ovdje posrijedi obostrano, međusobno djelovanje.¹¹ Žena je mužu jednaka u egzistencijalnom smislu – ona mu je životna, a ne »kućna pomoćnica«. ¹² Bog u činu stvaranja čovjeku oblikuje družicu koja će s čovjekom biti u dubokom i osobnom odnosu zajedništva. Uz pojam 'ezer – »pomoć«, hebrejski tekst ima još jednu odrednicu: *kenegdô* koju redovito prevodimo »kao što je on«. ¹³ Međutim imenica *kenegdô* u hebrejskom jeziku podrazumijeva komplementarnost, uzajamnost i različitost jer se u njezinu korijenu nalazi imenica *neged*, koja označava nešto ili nekoga što je nasuprot čemu ili komu, a onda i nešto ili nekoga što odgovara čemu ili komu te bismo ju mogli prevesti kao »naspram, odgovarajuće«. ¹⁴ Na temelju

⁶ M. VUGDELIJA, *Čovjek i njegovo dostojanstvo u svjetlu Biblije i kršćanske teologije*, Split, 2000., 153.

⁷ V. DUGALIĆ, M. A. BEGIĆ, *Dar i ranjenost*, Đakovo – Zagreb, 2021., 391.

⁸ D. RUNJE, Bračne i obiteljske teme u biblijskoj prapovijesti, u: *Služba Božja* 54(2014.)3-4, 259-277., ovdje 264.

⁹ S. FUŽINATO, Čovjek – biće odnosa (Post 2, 4b-25), 326.

¹⁰ A. POPOVIĆ, *Biblijske teme. Egzegetsko-teološka analiza odabranih tekstova Starog i Novog zavjeta s Dodatkom*, Zagreb, 2004., 17.

¹¹ B. LUJIĆ, *Vjera u Boga uvijek novih mogućnosti*, Zagreb, 2014., 132.

¹² B. LUJIĆ, *Biblijsko svjetlo vjere na putu života*, Zagreb, 2018., 180.

¹³ B. LUJIĆ, *Vjera u Boga uvijek novih mogućnosti*, 132.

¹⁴ S. FUŽINATO, Čovjek – biće odnosa (Post 2, 4b-25), 326.

hebrejskog teksta, možemo ustvrditi da pojam *neged* označava »pomoć naspram njega«, »pomoć ispred njega«, »pomoć na drugoj strani«. ¹⁵ Dakako, valja spomenuti da uporabom pojma 'ezer – »pomoć« u Post 2, 4b-25 biblijski pisac ne želi ukazati na inferiornost žene u odnosu na muškarca. Naime, taj izraz koji u hrvatskom jeziku nosi u sebi oznaku podređenosti i manje vrijednosti, u mjestima u kojima se pojavljuje u Svetome pismu označava superiornost i nadmoć jer nije snažan onaj kojemu je pomoć potrebna, nego onaj koji je pruža. ¹⁶

Na tragu navedenoga možemo zaključiti da Bog stvara čovjeku nekoga tko će biti ispred njega, nekoga s kim će uspostaviti dijalog i ostvariti osoban odnos te u čijem će licu vidjeti i spoznati svoje vlastito lice. Potvrdu navedenoga nalazimo u imenici *neged*, koja potječe od istog korijena kao i glagol *nagad* – »pričati«, »govoriti«, »komunicirati«. Drugi koji stoji ispred čovjeka i kojeg mu Bog stvara za pomoć jest onaj koji na njegovu riječ odgovara riječju, tj. s kojim je mogao uspostaviti komunikaciju, što mu je do tada bilo nemoguće. Iako su živa bića bila oblikovana od praha zemaljskog kao i čovjek, životinje nisu mogle biti »pomoć ispred njega«, pomoć s kojom je mogao ući u odnos i uspostaviti dijalog. U toj se činjenici krije duboka istina o čovjeku: da bi jedno drugome bili pomoć, nije dovoljno da budu stvoreni na isti način, nego je potrebno nešto više, a to je riječ, dijalog, odnos. ¹⁷ Riječ je, dakle, o osobnom zajedništvu muškarca i žene u sveobuhvatnom smislu, a na to spada kako tjelesno tako i duhovno zajedništvo, uzajamno pomaganje pri radu, uzajamno razumijevanje, radost jednoga u drugome. ¹⁸ Stoga Bog stvara ženu koja će biti ispred čovjeka i s kojom će moći stupiti u dijalog i na taj način izbaviti čovjeka iz tragične situacije smrti u kojoj se nalazio. ¹⁹

Da bi Gospodin stvorio čovjeku njegovu družicu, biće njemu u svemu slično, spušta na njega dubok san. Ovo nije običan san, nego neka vrsta ekstaze ili proročkog viđenja u kojem duh posve ovlada čovjekom. ²⁰ Duboki san može imati dvostruko značenje: čovjek je s obzirom na stvaranje žene u potpunosti neaktivan, on u njezinu stvaranju ne igra nikakvu ulogu; drugo, žena je za

¹⁵ B. LUJIĆ, *Vjera u Boga uvijek novih mogućnosti*, 132.

¹⁶ S. FUŽINATO, *Čovjek – biće odnosa* (Post 2, 4b-25), 327.

¹⁷ *Isto*, 328.

¹⁸ A. POPOVIĆ, *Biblijske teme*, 18.

¹⁹ S. FUŽINATO, *Čovjek – biće odnosa* (Post 2, 4b-25), 328.

²⁰ A. REBIĆ, *Stvaranje svijeta i čovjeka*, Zagreb, 1996., 123.

čovjeka u pravom smislu dar koji dolazi od Boga za čovjeka. U tom smislu žena nikada ne može biti objekt za čovjeka jer nije stvorena kao objekt, nego kao partnerica.²¹ Nakon što je spustio na čovjeka dubok san, Bog, poput kirurga, uzima iz njegova tijela »rebro« od kojeg potom stvara ženu.²² Hebrejska riječ *šēlā'* obično se prevodi »rebro«, no točan prijevod je »strana« ili »pokrajnji dio«, ili preciznije »jedna od strana«.²³ U sumersko-akadskom jeziku riječ *šēlā'* znači »rebro«, ali znači i »život«.²⁴ Time se izražava, s jedne strane, tjelesno i fizičko, a s druge životno jedinstvo čovjeka i žene: žena je za čovjeka osoba života.²⁵ Stvaranje žene iz »jedne od strana« čovjeka slikovito ukazuje na to da je žena jedan dio, jedna njegova strana te oni pripadaju jedno drugome kao komplementarni dijelovi jedne cjeline, odnosno kao dva dijela jedne cjeline, kako sugerira Post 2, 24: »i bit će njih dvoje jedno tijelo«.²⁶ Žena je oblikovana iz muškarčeva boka zbog toga da se pokaže zajedništvo ljubavi: ne iz glave, da ne bi vladala muškarcem, ne iz nogu, da ne bi bila podložna, nego zbog toga da muškarac ne stekne ni vladaricu ni sluškinju, nego pratiteljicu.²⁷ Žena je jednaka muškarcu i po dostojanstvu i po životu kako bi s njime činila nerazdvojivu zajednicu.²⁸ Ona je »uz« muškarca. Muškarac i žena su uzajamno ovisni, a nisu jedno drugome podređeni ili nadređeni.²⁹ U viziji biblijskoga pisca muž i žena imaju ista prava i iste dužnosti.³⁰ U središtu je, dakle, jednakost muškarca i žene te njihova međusobna pripadnost i komplementarnost koju će potvrditi i sam čovjek u prvom susretu sa ženom.³¹

Nakon stvaranja žene, Bog ju muškarcu dovodi kao dar. Ono što nastupa na pozornici je čovjekovo prepoznavanje i ushićenje kojim se izražava s jedne strane čovjekova radost zbog bića koje je na njegovoj razini, a, s druge, želi se istaknuti još jednom jednakost muškarca i žene. Muškarac to

²¹ B. LUJIĆ, *Vjera u Boga uvijek novih mogućnosti*, 132.

²² S. FUŽINATO, Čovjek – biće odnosa (Post 2, 4b-25), 328.

²³ B. VELČIĆ, Ljudsko stvorenje prema hebrejskoj terminologiji u Postanku 1 – 2, 19.

²⁴ C. TOMIĆ, *Prapovijest spasenja*, 132.

²⁵ B. LUJIĆ, *Vjera u Boga uvijek novih mogućnosti*, 132.

²⁶ B. VELČIĆ, Ljudsko stvorenje prema hebrejskoj terminologiji u Postanku 1 – 2, 19.

²⁷ M. LEISCH-KIESL, *Eva kao drukčija*, Zagreb, 2014., 148.

²⁸ B. LUJIĆ, *Vjera u Boga uvijek novih mogućnosti*, 133.

²⁹ D. ARENHÖVEL, *Mali komentari Biblije. Stari zavjet. Prapovijest*, Zagreb, 1988., 59.

³⁰ Đ. PARDON, *Zemlja: dar, kušnja i zadaća. Biblijska teologija zemlje u Knjizi Postanka 1 – 11*, Zagreb, 2014., 102.

³¹ S. FUŽINATO, Čovjek – biće odnosa (Post 2, 4b-25), 329.

usklikom potvrđuje: »Gle, evo kosti od mojih kostiju, mesa od mesa mojega! Ženom neka se zove, od čovjeka kad je uzeta!« (Post 2, 23) Tim usklikom radosti muškarac prepoznaje ženu kao dio sebe.³² Izraz »kost od mojih kostiju« ili »meso od mesa mojega« označuje u hebrejskom jeziku rodbinske veze, krvno srodstvo i svaku drugu tijesnu vezu između dvaju bića.³³ Ovi su reci prva pjesma bračne ljubavi. Oni izražavaju to da je žena dio muževljeva tijela, dio njegova bića. Muž i žena određeni su za život udvoje, za ljubav koja stvara jedno tijelo, ljubav iz koje se rađa novi život – stvorenje na »sliku Božju«. Taj poklik ostaje ono najljepše i najdragocjenije što žena očekuje od muškarca: »Kost od mojih kostiju, meso od moga mesa!« – potpuna jednakost i jedinstvo u ljubavi. Stvoreni jedno za drugo, oboje se dopunjuju.³⁴

Zaključno možemo ustvrditi kako je stvaranjem žene od čovjekovih kostiju i tijela izražena na simboličan način duboka povezanost muškarca i žene, koji samo u čvrstom zajedništvu čine cjelovitu stvarnost »čovjeka«.³⁵ Na tragu toga, Hans Urs von Balthasar će reći kako je muškarac govor, a žena od-govor. To još jasnije pojašnjava pojmom lica. Muškarac je gled, a žena je od-gled, lice.³⁶ Ženskost u određenom smislu sebe nalazi se suočena s muškošću, dok se muškost potvrđuje preko ženskosti.³⁷ Čovjek se u potpunosti može ostvariti kao čovjek samo u odnosu s drugim koji se nalazi ispred njega »licem u lice«, s drugim s kojim će stupiti u odnos i uspostaviti dijalog oslobađajući se na taj način smrtnih okova samoće.³⁸

1.2. RAZLIČITOST MUŠKARCA I ŽENE

Opće je prihvaćeno da se u prva tri poglavlja Knjige Postanka nalaze dva različita izvješća o stvaranju iz dva različita vremena s različitim teološkim i antropološkim naglascima.³⁹ Prvo izvješće o stvaranju, Post 1, 1 – 2, 4a, egzegeti uglavnom pripisuju svećeničkoj predaji koja se

³² B. LUJIĆ, *Vjera u Boga uvijek novih mogućnosti*, 133.

³³ A. REBIĆ, *Biblijska prapovijest*, 150.

³⁴ C. TOMIĆ, *Prapovijest spasenja*, 132-133.

³⁵ B. LUJIĆ, *Drugi mogućnost ljubavi*, Zagreb, 2003., 19.

³⁶ I. RAGUŽ, Hans Urs von Balthasar i Karl Rahner o Blaženoj Djevici Mariji, u: *Bogoslovska smotra* 79(2009.)4, 813-845., ovdje 816.

³⁷ IVAN PAVAO II., *Muško i žensko stvori ih. Kateheze o ljudskoj ljubavi, svezak I.*, Split, 2012., 110.

³⁸ S. FUŽINATO, Čovjek – biće odnosa (Post 2, 4b-25), 331.

³⁹ B. LUJIĆ, *Biblijsko svjetlo vjere na putu života*, 177.

smješta u 6.-5. stoljeće prije Krista, u vrijeme babilonskog sužanjstva i neposredno nakon sužanjstva. Nasuprot tomu, Post 2, 4b – 3, 24 se pripisuje jahvističkoj predaji koja bi, prema tradicionalnom stajalištu, bila starija od svećeničke i datirala bi iz 10. stoljeća prije Krista.⁴⁰

U Post 1, 1 – 2, 4a nailazimo na slikovito izvješće o stvaranju u šest dana. Osmišljen je tako da stvaranje čovjeka predstavlja vrhunac.⁴¹ Prvo izvješće govori o istovremenoj stvorenosti čovjeka kao muškarca i žene: »Na svoju sliku stvori Bog čovjeka, na sliku Božju on ga stvori, muško i žensko stvori ih.« (Post 1, 26-27)⁴² Unutar sedmodnevnog ciklusa stvaranja čovjek je stvoren »na sliku Božju«, istovremeno kao muškarac i žena. Riječ je o teološki zrelijem izražavanju osnovnih istina o Bogu i čovjeku, koje ima poglavito kozmološko obilježje. Muškarac i žena imaju isto dostojanstvo i jednako su vrijedni, ali ne samo zato što su oboje u svojoj različitosti slika Božja, nego jer je slika Božja ona dinamičnost uzajamnosti koja nadopunjuje »mi« ljudskog para. U odnosu uzajamnog zajedništva duboko ostvaruju same sebe, ponovno se pronalazeći kao osobe preko iskrena sebedarja.⁴³ Odnos muškarca i žene ne temelji se na dominaciji i vladanju, podjarmljivanju i robovanju, nego na istom dostojanstvu i ravnopravnosti pred Bogom, jer ih je on ravnopravne i jednako stvorio na svoju sliku.⁴⁴ Muškarac i žena nalaze svoje jedinstvo u činjenici da su oni slika Božja.⁴⁵ Stoga je čovjek vrhunac svih stvorenja u vidljivom svijetu – ljudski rod, koji počinje pozivom na egzistenciju muškarca i žene, kruna je sveg stvoriteljskog djela – oboje su ljudi, jednako muškarac i žena, oboje su stvoreni na sliku Božju. Ova bogosličnost muškarca i žene kao supružnika i roditelja, prelazi na njihovo potomstvo: »Plodite se i množite i napunite zemlju, i sebi je podložite!« (Post 1, 28) Stvoritelj je »gospodarstvo« zemlje povjerio

⁴⁰ R. PAVLIĆ, Muško i žensko stvori ih. Pečat kršćanske antropologije, u: *Riječki teološki časopis* 44(2014.)2, 321-338., ovdje 323.

⁴¹ *Isto*.

⁴² M. VOLAREVIĆ, E. PETROV, Utjecaj i posljedice grijeha na iskonsko ženidbeno jedinstvo muškarca i žene. Biblijsko-teološko-antropološka promišljanja Ivana Pavla II., u: *Bogoslovska smotra* 90(2020.)4, 859-876., ovdje 862.

⁴³ *Isto*, 861-862.

⁴⁴ Đ. PARDON, *Zemlja: dar, kušnja i zadaća*, 103.

⁴⁵ M. VUGDELIJA, *Čovjek i njegovo dostojanstvo u svjetlu Biblije i kršćanske teologije*, 148.

ljudskom rodu, svim ljudima, muževima i svim ženama, koji iz zajedničkog početka crpe svoje dostojanstvo i poziv.⁴⁶

U drugom izvješću o stvaranju čovjeka (Post 2, 4b-25) prisutan je govor kojim se na drugi način izriče istina o stvaranju muškarca, napose žene, koji je na izvjestan način manje jasan i više opisni i slikovit.⁴⁷ Drugo izvješće o stvaranju govori o čovjekovoj osamljenosti koja ima negativno značenje: »Nije dobro da čovjek bude sam.« (Post 2, 18) On nije samo esencijalno i subjektivno sam. Naprotiv, samoća podrazumijeva i čovjekovu subjektivnost koja se stvara u njegovoj samosvijesti, koja mu otkriva da je sam jer je »drukčiji« od vidljivoga svijeta i drugih živih bića. Vidjevši čovjekovu patnju zbog osamljenosti, Bog stvara ženu od njegova rebra. Taj čin izražava potpunu ontološku jedinstvenost njihova bića. Jedno i drugo, muškarac i žena, na taj način pokazuju kako participiraju na istom čovještvu. Ovaj nam biblijsko izvješće bez ikakve dvojbe dokazuje kako su muškarac i žena ontološki upućeni jedno na drugo, što kulminira u ženidbenom jedinstvu muškarca i žene.⁴⁸

Ne može se utvrditi nikakva bitna razlika između obaju tekstova.⁴⁹ I prvo i drugo izvješće stvaranja čovjeka donosi čovjekovo shvaćanje samoga sebe kao »slike Božje«, koja je odraz čovjekove subjektivnosti, te je svojevrsno svjedočanstvo ljudske savjesti jer je čovjek kao osoba jedino biće koje osim svog očitog »javnog« postojanja posjeduje samo njemu vlastitu intimu.⁵⁰ Tekst u Post 2, 18-25 pomaže razumijevanju izričaja zgusnutog teksta iz Post 1, 27-28 te ako ih uspoređujući čitamo pomaže još dubljem shvaćanju u njima sadržane temeljne istine o čovjeku koji je stvoren na sliku Božju kao muškarac i žena.⁵¹

O različitosti muškarca i žene možemo govoriti u kontekstu načina na koji su stvoreni i u vidu samoga poimanja. Naime, biblijski pisci u oba izvješća o stvaranju koriste hebrejsku imenicu

⁴⁶ IVAN PAVAO II. – *Mulieris Dignitatem – Dostojanstvo žene. Apostolsko pismo o dostojanstvu i pozivu žene prigodom marijanske godine*, Zagreb, 1989. (= MD), 6.

⁴⁷ *Isto*, 6.

⁴⁸ M. VOLAREVIĆ, E. PETROV, Utjecaj i posljedice grijeha na iskonsko ženidbeno jedinstvo muškarca i žene, 863-864.

⁴⁹ MD, 6.

⁵⁰ M. VOLAREVIĆ, E. PETROV, Utjecaj i posljedice grijeha na iskonsko ženidbeno jedinstvo muškarca i žene, 862.

⁵¹ MD, 6.

'*ādām* koja može poprimiti različita značenja. Uporabljena kao opća imenica označava »čovjeka« u smislu ljudskoga stvorenja, odnosno ljudskoga roda, kao osobna imenica označava muškarca imenom »Adam«, a u pojedinim slučajevima može služiti kao atribut – »ljudski« ili zamjenica – »netko«. U prvom izvješću o stvaranju imenica '*ādām* pojavljuje se dvaput. U Post 1, 26 nalazimo je bez određenog člana jer se u Božjoj odluci o »čovjeku« govori neodređeno, dok čin stvaranja u Post 1, 27 zahtijeva uporabu člana. U oba je slučaja, međutim, riječ o »čovjeku« kao ljudskom stvorenju, odnosno o ljudskom rodu stvorenom na sliku Božju kao muško i žensko.⁵²

Dok je u Post 1, 1-4a Božji čin stvaranja čovjeka opisan glagolom *bārā'*, Post 2, 7 upotrebljava za stvaranje čovjeka glagol tehničkoga značenja *yāšar* koji se upotrebljava u lončarskom zanatu te znači oblikovati, dati određeni oblik bezobličnoj masi gline. Božji čin stvaranja čovjeka opisuje jahvistički pisac na ljudski način. Prikazao je Boga kao lončara koji iz praha zemljina oblikuje čovjeka i potom ga oživljuje udahnujući mu u nosnice svoj dah života: »Jahve, Bog, napravi čovjeka od praha zemaljskog i u nosnice mu udahne dah života. Tako postane čovjek živa duša.« (Post 2, 7) Bog je, dakle, prikazan kao lončar koji, oblikovanjem praha iz zemlje, proizvodi čovjekov lik, i kao udahnitelj života.⁵³

Slika Boga lončara izvrsno izražava Božju apsolutnu slobodu u pogledu stvaranja čovjeka kao i potpunu ovisnost čovjeka o Bogu: čovjek je posve ovisan o Bogu kao što je glina u rukama lončarevim posve ovisna o lončaru. Pisac spominje materiju iz koje je Jahve-Elohim oblikovao čovjeka.⁵⁴ Čovjek je od zemlje, Zemljanin, prolazan, prašina. Usko je povezan sa zemljom i dijeli s ostalim stvorenjima sreću i nesreću, plodnost i glad. Odatle njegova ljubav prema zemlji i kozmosu.⁵⁵ Oblikovanje čovjeka opisuje se u dva čina: čin oblikovanja prašine i čin udahnjivanja životnog daha. Iz toga slijedi da je proizvedeno djelo dvostruko, jer je, naime sastavljeno iz materijalnog tijela koje je učinjeno iz zemlje i prožeto životnim i životvornim duhom, koji je počelo života i koji je Bog neposredno stvorio. Time se želi istaknuti kako je čovjek stvoren iz već

⁵² B. VELČIĆ, Ljudsko stvorenje prema hebrejskoj terminologiji u Postanku 1 – 2, 11-12.

⁵³ A. REBIĆ, *Stvaranje svijeta i čovjeka*, 108.

⁵⁴ *Isto*, 108-109.

⁵⁵ C. TOMIĆ, *Prapovijest spasenja*, 119.

postojeće materije, koju je Bog neposrednim i milosnim zahvatom, darovavši joj nešto od sebe samog, preoblikovao u čovjeka, koji je jedini u cijelom svijetu slika i prilika Božja.⁵⁶

Da bi stvaranje čovjeka iz zemlje bilo još jasnije, valja obratiti pozornost na igru riječi između imenica *'ādām* i *'ādāmāh*, koje nalazimo već u Post 2, 5 gdje čitamo da u početku nije bilo »čovjeka« da obrađuje »zemlju«. U hebrejskom se izvorniku odmah uočava povezanost termina *'ādām* i *'ādāmāh* – povezanost protumačena u Post 2, 7 gdje Bog oblikuje »čovjeka« iz »praha zemaljskoga«. Tu postaje jasno da »čovjek« nosi naziv *'ādām* jer je sazdan od »zemlje« – *'ādāmāh*. S obzirom na igru riječi prisutnu u izvorniku, termin *'ādām* bilo bi najispravnije prevesti riječju »zemljanin« ili izrazom »zemljano ljudsko stvorenje«. Ono što jasno dolazi do izražaja jest to da biblijski pisac ne upućuje na to da je »čovjek« stvoren u Post 2, 7 »muškarac«, nego na to da je »čovjek« kao stvorenje bitno povezan sa »zemljom«. Ta je povezanost vrlo tijesna jer – osim što je od zemlje sazdan – čovjek od zemlje živi (usp. Post 2, 8-17) i u zemlju se vraća (usp. Post 3, 19). On pripada zemlji, a i zemlja njemu jer ga treba kako bi ju obrađivao. Iz toga slijedi da se poruka Post 2, 7 ne tiče samo čovjeka kao muškarca, nego čovjeka općenito, odnosno svakog ljudskog stvorenja. Kada bismo *'ādām* u Post 2, 7 shvatili isključivo kao muškarca, to bi nas moglo navesti na zaključak da se slikoviti govor o stvaranju iz »praha« zemaljskog i »daha života« odnosi samo na muškarca, a ne i na ženu koja je u Post 2, 22 stvorena od njegova rebra. Takvim bismo tumačenjem potpuno promašili namisao autora koji slikovitim govorom u Post 2, 7 ne govori samo o tome tko je muškarac, nego tko je čovjek, a opisom stvaranja žene u Post 2, 22 ne govori samo o tome tko je žena, nego tko su muškarac i žena. U Post 2, 7 nije, dakle, riječ o čovjeku kao muškarcu, nego o čovjeku kao takvom, o svakom čovjeku kao »zemljanom ljudskom stvorenju«.⁵⁷

Pojedini egzegete, stoga, smatraju da je *'ādām* stvoren u Post 2, 7 jednostavno čovjek, odnosno ljudsko stvorenje kao takvo, bez spolnog određenja, iz kojega u Post 2, 21-22 nastaju spolno određeni *'iš* i *'iššāh* tako što iz jedne »strane« Bog načinja ženu, a druga »strana« postaje muškarac. Međutim, narativna struktura Post 2, 18-25 upućuje na složeniji zaključak. Ako je žena »pomoć« koju Bog stvara za *'ādām* kao lijek za njegovu osamljenost, onda imenica *'ādām* označava muškarca ne samo poslije, nego i prije njezina stvaranja. Međutim, da *'ādām* u Post 2, 7

⁵⁶ A. REBIĆ, *Stvaranje svijeta i čovjeka*, 109.

⁵⁷ B. VELČIĆ, *Ljudsko stvorenje prema hebrejskoj terminologiji u Postanku 1 – 2*, 16.

ne označava samo čovjeka, nego i muškarca, pisac otkriva tek sa stvaranjem žene. Stoga možemo zaključiti da imenica *'ādām* u Post 2, 4b-25 označava čovjeka kao ljudsko stvorenje i kao muškarca, s time da značenje muškarac dolazi do izražaja tek u drugom dijelu pripovijesti, u kontekstu govora o stvaranju žene.⁵⁸

Drugi se čin stvaranja čovjeka sastoji u tome što Jahve Elohim udahnuje čovjeku svoj dah da bi čovjek postao živo biće. Budući da taj dah života dolazi od Boga Sveto pismo ga naziva »dah Božji« i Boga smatra apsolutnim gospodarom nad životom i nad smrću svakog čovjeka. Biblijski pisac tom metaforom udahnjivanja Božjeg daha u čovjekove nosnice želi naglasiti da je Gospodin Bog dušu čovjekovu – počelo života, koje je ujedno i duh – stvorio neposredno i iz ničega. Tijelo mu stvara, doduše, iz materije, ali mu zato duh daje od sebe samoga.⁵⁹ Bog je tako stvorio čovjeka sebi sličnim, biće obdareno slobodnom voljom i razumom, duhovno biće koje u sebi spaja naravni s nadnaravnim svijetom, materiju s duhom.⁶⁰

Osim razlike u stvaranju, treba spomenuti i razliku u poimanju. U drugom dijelu pripovijesti pojavljuje se igra riječi između imenica *'iš* – »muškarac« i *'iššāh* – »žena«.⁶¹ Imenicom *'iššāh*, kojom *'iš* naziva partnericu, jahvistički pisac definira ženu istom igrom riječi kojom je već prije definirao nastanak *'ādām* od *'ādāmāh*.⁶² Doslovan bi prijevod glasio: »Čovječicom neka se zove, od čovjeka kad je uzeta!« (Post 2, 23b)⁶³ Iz imenica *'iš* i *'iššāh* proizlazi jedinstvo u razlici spolova.⁶⁴ Osim toga, davanje imena ženi značilo je i etimološko ukazivanje na intimnu povezanost i odnos između *'iš* – »muškarca« i *'iššāh* – »žene«.⁶⁵ Binom *'iš* – *'iššāh* ukazuje na bitnu pripadnost žene muškarcu i muškarca ženi, odnosno na njihovu istovrsnost i kompatibilnost po sličnosti – djelomičnoj istosti, po naravi, i različitosti, po spolu.⁶⁶ Da je Bog uzeo dvije grude

⁵⁸ Isto, 17-18.

⁵⁹ A. REBIĆ, *Stvaranje svijeta i čovjeka*, 109-110.

⁶⁰ Isto, 112.

⁶¹ B. VELČIĆ, Ljudsko stvorenje prema hebrejskoj terminologiji u Postanku 1 – 2, 19.

⁶² Đ. PARDON, *Zemlja: dar, kušnja i zadaća*, 133.

⁶³ M. VUGDELIJA, *Čovjek i njegovo dostojanstvo u svjetlu Biblije i kršćanske teologije*, 154.

⁶⁴ S. FUŽINATO, *Čovjek – biće odnosa* (Post 2, 4b-25), 331.

⁶⁵ B. LUJIĆ, *Vjera u Boga uvijek novih mogućnosti*, 133.

⁶⁶ B. VELČIĆ, Ljudsko stvorenje prema hebrejskoj terminologiji u Postanku 1 – 2, 20.

zemlje te oblikovao muškarca i ženu i udahnuo u njih dah života, time bi bio osvjetljen samo njihov odnos prema majci zemlji, ali ne i njihov međusobni odnos.⁶⁷ Zato Bog stvara čovjekovu družicu od samog muškarca, a ne »ex novo«, da bi na taj način istaknuo tijesnu vezu između tih dvaju bića, istovjetnost njihove naravi, odnos jednakosti i solidarnosti koji između njih postoji.⁶⁸

Zaključno možemo istaknuti da, unatoč razlikama koje primjećujemo u govoru o muškarcu i ženi, muškarac i žena jesu bića koja se duboko prožimaju i baš ih te razlike upotpunjuju i čine cjelovitima. Čovjek ne postoji ni samo kao muškarac ni samo kao žena. I muškarac i žena trebaju priznati svoj »polovični bitak«. Prema Božjem naumu, muško i žensko stvoreni su jedno za drugo: ne tako kao da bi ih Bog učinio »napola« ili »nepotpune«, nego ih je stvorio za osobno zajedništvo u kojemu jedno može biti »pomoć« drugome, jer su u isti mah kao osobe jednaki, a kao muško i žensko se dopunjuju. Biblijski tekst (Post 2, 18-23) s čudesnom jednostavnošću i jasnoćom iznosi na vidjelo bitnu upućenost muškarca na ženu i žene na muškarca. Tek muškarac i žena zajedno daju čovjeka. Dakle, čovjek je bitno dualno biće: stvoren je kao muško i žensko. Značajke spolne diferenciranosti očituju se kao polaritet, njihove aktivnosti se dopunjuju, uzajamno se potpomažu.⁶⁹ Muškarac i žena su različiti, ali ne da bi bili odvojeni, osamljeni, nego da bi se međusobno obogatili i upotpunili.⁷⁰

1.3. JEDINSTVO MUŠKARCA I ŽENE

Drugo izvješće o stvaranju završava tvrdnjom: »Stoga će čovjek ostaviti oca i majku da prione uza svoju ženu i bit će njih dvoje jedno tijelo.« (Post 2, 24) Izraz »prionuti uza svoju ženu« pretpostavlja da će čovjek ostaviti oca i majku, one za koje može reći da su doista krv i meso. Čovjek će ostaviti sigurni i poznati obiteljski ambijent kako bi započeo novi odnos s onom koju je prepoznao kao »kost od svojih kostiju« i »meso od svojeg mesa«, postajući s njom »jedno tijelo«.⁷¹ Muškarac će napustiti roditeljsku kuću kao mjesto skrovitosti i ljubavi i stupit će u zajedništvo sa

⁶⁷ C. TOMIĆ, *Prapovijest spasenja*, 133.

⁶⁸ M. VUGDELIJA, *Čovjek i njegovo dostojanstvo u svjetlu Biblije i kršćanske teologije*, 154.

⁶⁹ *Isto*, 155.

⁷⁰ *Isto*, 157.

⁷¹ S. FUŽINATO, *Čovjek – biće odnosa* (Post 2, 4b-25), 331-332.

svojom ženom.⁷² Tim se izrazom također želi naglasiti kako je jaka čovjekova težnja prema ženi, koja ga neodoljivo privlači.⁷³ S obzirom da je žena za prvog muškarca napravljena iz njegova vlastitog rebra i mesa, to ukazuje na tijesnu i nerastavljivu pripadnost muža i žene. Njih dvoje, koji su iz jednog i istovjetnog mesa stvoreni i u svojoj težnji jednog za drugim nadmašuju svaki drugi vez.⁷⁴ Čežnju za jedinstvom izražava glagol prionuti – *dabaq* koji označava spontano prijanjanje, jedinstvo kao posljedicu duboke ljubavi, strastveno prijanjanje, a u ovom kontekstu ljubavno, to jest spolno zajedništvo.⁷⁵

Žena pripada zajedno s muškarcem jednoj te istoj vrsti: njih dvoje stvaraju jedno tijelo. Veza muškarca i žene toliko je jaka da »čovjek ostavlja svog oca i svoju majku pa prijanja uz svoju ženu da s njom bude jedno tijelo!« Ova pouka još jače nego slika o stvaranju žene iz čovjekova rebra naglašava povezanost muškarca i žene koja je u ženidbenoj ljubavi jača od roditeljske ljubavi.⁷⁶ Izrazom »dvoje – jedno tijelo« je izraženo duboko jedinstvo koje angažira sve niti bića, od ljubavi do najvećih žrtava i pregaranja. Ova je ljubav jača od svake druge ljubavi, pa i od očinske i majčinske, kojoj dugujemo svoj život. Jača je od svih ostalih nagona: »jaka je kao smrt« (usp. Pj 8, 6).⁷⁷ Kada muž i žena postaju »jedno tijelo«, misli se sigurno na spolno sjedinjenje. Međutim, spolnost stoji pod predznakom zajedništva. Spolnost se ovdje ne pojavljuje kao sposobnost rađanja, nego više kao nešto što stvara zajedništvo, sila koja nadvladava samoću, osamljenost.⁷⁸ U ovome retku, dakle, nije riječ o sklapanju ženidbe i rađanju djece, nego o dubinskom zajedništvu.⁷⁹ Dva tijela – jedno tijelo, dva srca – jedno kucanje u svemu bivovanju! Ova je ljubav temelj i smisao spolnog, bračnog i obiteljskog života, međusobnog pomaganja i usavršavanja, i stvaranje novih bića iz uzajamne ljubavi.⁸⁰

⁷² B. LUJIĆ, *Vjera u Boga uvijek novih mogućnosti*, 134.

⁷³ A. REBIĆ, *Biblijska prapovijest*, 152.

⁷⁴ M. VUGDELIJA, *Čovjek i njegovo dostojanstvo u svjetlu Biblije i kršćanske teologije*, 181.

⁷⁵ R. PAVLIĆ, *Muško i žensko stvori ih*, 328.

⁷⁶ A. REBIĆ, *Stvaranje svijeta i čovjeka*, 124-125.

⁷⁷ C. TOMIĆ, *Prapovijest spasenja*, 134-135.

⁷⁸ D. ARENHÖVEL, *Mali komentari Biblije. Stari zavjet. Prapovijest*, 58-59.

⁷⁹ B. LUJIĆ, *Vjera u Boga uvijek novih mogućnosti*, 134.

⁸⁰ C. TOMIĆ, *Prapovijest spasenja*, 135.

Muškarac i žena su ontološki upućeni jedno na drugo te postaju »jedno tijelo«. Drugi vatikanski koncil tu istinu definira pojmom »communio personarum«. Tako se sjedinjenje muškarca i žene pokazuje kao prvi i izvorni oblik zajednice osoba i reprodukcija »communia«. Iako je žena drukčija, ali iste ljudske naravi, oni se od početka pojavljuju kao »jedinstvo u dvoje«. Riječ je o družici života s kojom se muškarac može združiti kao sa svojom suprugom i s njom biti jedno tijelo. Zato nam taj biblijski prikaz govori o Božjoj ustanovi braka kao neophodnog uvjeta za prenošenje života. Pritom prvo izvješće o stvaranju otkriva naravnu svrhu i osnovno svojstvo braka i bračne ljubavi: »Plodite se i množite i napunite zemlju, i sebi je podložite.« (Post 1, 28)⁸¹

Jedinstvo o kojemu govori Post 2, 24 nesumnjivo je jedinstvo koje se izražava i ostvaruje u bračnomu činu. Biblijska formulacija označuje spol kao obilježje čovjeka – muško i žensko – koje im omogućuje da, kada postanu »jedno tijelo«, istodobno sve svoje čovječstvo podlože blagoslovu plodnosti.⁸² Spolnost svoj smisao nalazi u bračnom i obiteljskom životu. Ona je stvaralački Božji čin. Spolnost je zemaljska, a ne božanska stvarnost. Ona je u sebi dobra.⁸³ Spolnost bi trebala pomoći da dva bića postanu »jedno tijelo«. Zajedništvo kojem je usmjerena ljudska spolnost jest bračno zajedništvo, koje se ostvaruje između jednog muškarca i jedne žene, koji se jedno drugom međusobno daju u potpunosti i trajno.⁸⁴

Brak je sveta ustanova. Brak je zajedništvo jednoga muža i jedne žene i to je ideal koji Bog želi. Ustanova braka nerazrješiva je. Čovjek može ostaviti oca i majku, ali ženu nikada. Obzirom da je bračna zajednica veća i snažnija od krvne, roditeljske, rastava bi bila poput cijepanja svoga vlastitoga tijela.⁸⁵ U braku se ne smije nitko izgubiti, nego jedno u drugome naći. Biblijski pisac time želi reći da se pravo bračno zajedništvo može ostvariti samo ondje gdje se dvoje supružnika potpuno i na trajan način predaju jedno drugome, ako među njima vlada sklad i ljubav da izgledaju kao jedno jedincato biće. Samo u ozračju iskustva takve ljubavi nestaje osjećaj radikalne osamljenosti te muškarac i žena mogu iskusiti puninu sreće, mira, radosti, sigurnosti i blagoslova.

⁸¹ M. VOLAREVIĆ, E. PETROV, Utjecaj i posljedice grijeha na iskonsko ženidbeno jedinstvo muškarca i žene, 864.

⁸² IVAN PAVAO II., *Muško i žensko stvori ih. Kateheze o ljudskoj ljubavi, svezak I.*, 110.

⁸³ C. TOMIĆ, *Prapovijest spasenja*, 134.

⁸⁴ M. VUGDELIJA, *Čovjek i njegovo dostojanstvo u svjetlu Biblije i kršćanske teologije*, 182.

⁸⁵ C. TOMIĆ, *Prapovijest spasenja*, 135.

Ako ne postanu »jedno tijelo«, oni će se i u braku osjećati usamljenima. Samo pravo i potpuno bračno zajedništvo omogućuje supružnicima da ostvare i iskuse puni rascvat svoje osobnosti.⁸⁶

Budući da je čovjek stvoren kao muško i žensko, njihova uzajamna ljubav trebala bi biti u isto vrijeme odražaj i slika posvemašnje i neprolazne Božje ljubavi. Ženidba pomaže da čovjek nadvlada povlačenje u sebe, sebičnost, traženje vlastitoga užitka i komotnosti, te potiče otvaranje drugomu, uzajamno pomaganje i sebedarje.⁸⁷ U ženidbi Bog ujedinjuje muško i žensko tako da, tvoreći »jedno tijelo«, mogu predavati ljudski život. Dakle, ta ljubav koju Bog blagoslivlje namijenjena je i plodnosti. Prenoseći na svoje potomke ljudski život, muž i žena kao supruzi i roditelji na jedincat način surađuju u Stvoriteljevu djelu.⁸⁸ Dvije osobe – muškarac i žena – mogu postati »jedno tijelo« samo ako se potpuno i bez pridržaja, i to na svim razinama, predaju jedna drugoj. U jednom autentičnom spolnom zajedništvu dvije se osobe stapaju u jedno, i to dušom i tijelom, cijelim bićem.⁸⁹

2. Odnos muškarca i žene nakon pada (Post 3, 1-24)

Za razliku od drugoga poglavlja Knjige Postanka u kojemu je Bog onaj koji djeluje i stvara, u trećemu poglavlju je čovjek onaj koji je na svoj način djelatatan. Bog daje čovjeku zapovijed koju čovjek krši i time, umjesto da povećava, on smanjuje život. Život je dan čovjeku, ali on nosi u sebi mogućnost ugrožavanja.⁹⁰ S obzirom da čovjek krši Božju zapovijed, on prekoračuje granicu koju mu Bog postavlja, a to rezultira nasiljem. Nasilje se rađa ondje gdje čovjek ne prihvaća samoga sebe i svoja ograničenja i gdje pod svaku cijenu želi nadići, uništiti, ukloniti granice između sebe i drugoga kojemu želi biti jednak.⁹¹ Stoga se zajedništvo ljubavi, o kojemu govori drugo poglavlje Knjige Postanka, pretvara u zajedništvo grijeha.⁹²

⁸⁶ M. VUGDELIJA, *Čovjek i njegovo dostojanstvo u svjetlu Biblije i kršćanske teologije*, 183.

⁸⁷ *Isto*, 183.

⁸⁸ *Isto*, 187.

⁸⁹ *Isto*, 193.

⁹⁰ B. LUJIĆ, *Isusova otvorena antropologija*, Zagreb, 2005., 396.

⁹¹ Usp. A. WÉNIN, *Da Adamo ad Abramo o l'errare dell'uomo. Lettura narrativa e antropologica della Genesi. I. Gen 1, 1 – 12, 4*, Bologna, 2008., 77.

⁹² B. LUJIĆ, *Isusova otvorena antropologija*, 400.

2.1. GUBITAK ODNOSA KAO POSLJEDICA NEPRIHVATANJA GRANICA

Post 3, 1-7 prikazuje čovjekov pad, to jest prekršaj Božje zapovijedi. U središtu te scene je razgovor između zmije, koja preuzima inicijativu, i žene, koja ulazi u dijalog s njom.⁹³ U potpunom i slobodnom uživanju u svemu što mu je Bog velikodušno i nesebično darovao, čovjek će prijeći granicu. U pogrešnom razumijevanju Božje zapovijedi i u izboru puta smrti pomoći će mu zmija za koju biblijski pisac tvrdi da »bijaše lukavija od sve zvjeradi što je stvorio Jahve, Bog« (Post 3, 1).⁹⁴ Ako obratimo pozornost na leksičku razinu, scena prijestupa uokvirena je srodnim riječima s početka i s kraja scene. U r. 1 stoji izraz za zmiju 'ārûm, što označava njezinu lukavost, a u r. 7 'ērûmmîm, što označava »gole« ljude. Radi se o igri riječi. Lukava zmija s početka scene izigrala je čovjeka tako da se on na kraju scene osjeća gol, izigran.⁹⁵ Izraz 'ārûm može označavati ponašanje bilo mudra bilo zla čovjeka. U ovom je slučaju riječ o negativnoj lukavosti koja je označavala sposobnost zmije da se predstavi onakva kakva nije.⁹⁶

O ulozi i značenju zmije u izvješću o stvaranju postoje brojna tumačenja. Jedno od postojećih, osobito starih, tumačenja zmije jest da je ona u biti đavao koji zavodi ženu. Danas je takvo tumačenje napušteno, iako izranja u jednom drukčijem obliku. Naime, neki bibličari gledaju u zmiji obličje kanaanskog boga plodnosti Baala koji se u biblijskoj poruci prikazuje kao veliki protivnik Gospodina. Druga mogućnost tumačenja ističe da je zmija zapravo simboličan lik koji u biti simbolizira požudu prisutnu u čovjeku, ili čak intelektualnu radoznalost. Treće tumačenje polazi od toga da je zmija mitološki lik koja je tek u izraelskoj predaji dobila oblik životinje. Unutar ovakvog mitološkog načina interpretacije postoje razne mogućnosti određivanja: zmija je donositelj spasenja koja donosi mudrost i život i u tom smislu ona je simbol donositelja spasenja; zmija ima dualističko obilježje jer je znak života, ali i smrti; zmija je mitološko biće s protubožanskim, kaotičnim obilježjem. U toj interpretaciji se naglašava da je zmija životinja koja je osobito mudra i da može govoriti, što se onda tumači kao obilježje basne. Neki današnji bibličari

⁹³ A. WÉNIN, *Da Adamo ad Abramo o l'errare dell'uomo*, 65.

⁹⁴ S. FUŽINATO, *Stablo spoznaje dobra i zla*, u: *Vjesnik* 150(2022.)5, 2-6., ovdje 3.

⁹⁵ A. POPOVIĆ, *Sloboda i grijeh. Prijestup u knjizi Postanka 3, 1-7*, u: *Bosna Franciscana* 10(1998.)6, 3-33., ovdje 10.

⁹⁶ A. WÉNIN, *Da Adamo ad Abramo o l'errare dell'uomo*, 68.

skloni su tumačenju da je zmija u Post 3 neka magijska životinja života i mudrosti.⁹⁷ U opisu zmije autor upotrebljuje hebrejski izraz *nāḥāš* koji u Svetome pismu susrećemo samo ovdje i koji proizlazi iz korijena *nāḥāš* – »gatati«, »vraćati«, »čarati«. Takva su djela u Izraelu bila zakonski zabranjena te su postala sinonim za idolopoklonstvo. Autor prikazuje zmiju kao životinju koja bijaše lukavija od svih stvorenja, a ne kao božanstvo. Demitologizirajući na taj način zlo, autor prikazuje zmiju kao stvorenje koje posjeduje izvanrednu snagu zavođenja i intrinzičnu zloću napastovanja. U razgovoru sa ženom, koji prva započinje, zmija postavlja pitanja i insinuirá sumnju duboko ranjavajući čovjekov odnos s Bogom. Zmija utjelovljuje iluziju da može suditi Bogu i njegovim djelima te pretendira da bude čovjekov sudac i vođa.⁹⁸

Prikaz prijestupa specifičan je po tome što do prijestupa dolazi zavođenjem. Bilo bi sasvim moguće izostaviti samo zavođenje u recima 1-5 i čitati retke 6-7 kao neposredni nastavak zabrane iz Post 2, 17. Ipak, činjenica da je pripovijedanje prošireno upravo scenom zavođenja ukazuje na posebnu nakanu pripovijedanja da ukaže na koji je način došlo do prijestupa.⁹⁹ Zmija u dijalogu sa ženom navodi ženu na prekršaj izričite Božje zapovijedi: da sa stabla u sredini vrta ili sa stabla spoznaje dobra i zla čovjek i žena ne smiju jesti. Zmija podmetanjem i laži želi postići da žena prekrši jasnu Božju naredbu.¹⁰⁰ Zmijina lukavost očituje se već u pitanju kojim započinje dijalog sa ženom iskrivljujući Božju zapovijed. Suprotno Božjoj riječi, zmija tvrdi da ne smiju jesti ni s jednoga stabla u vrtu: »Zar vam je Bog rekao da ne smijete jesti ni s jednoga drveta u vrtu?« (Post 3, 1) Zmijinu tvrdnju redovito prevodimo upitnom rečenicom. Međutim, prema izvornom hebrejskom tekstu riječ je o izjavnoj rečenici koju možemo shvatiti kao negiranje Božje zapovijedi ili kao potvrdu njezine istinitosti. U Post 2, 16-17 Bog je rekao čovjeku da smije jesti sa svakog stabla u vrtu: »Jahve, Bog, zapovjedi čovjeku: 'Sa svakoga stabla u vrtu slobodno jedi, ali sa stabla spoznaje dobra i zla da nisi jeo! U onaj dan u koji s njega okusiš, zacijelo ćeš umrijeti!'«, ali zmija negira Božju zapovijed mijenjajući izraz »sa svakoga stabla« u »ni s jednoga drveta«. Tako dodavanjem samo jednoga »ne« zmija u potpunosti mijenja značenje Božje zapovijedi. Zmijinu tvrdnju možemo shvatiti i na sljedeći način: »Ne možete jesti sa svakog stabla u vrtu, jer u vrtu je

⁹⁷ B. LUJIĆ, *Vjera u Boga uvijek novih mogućnosti*, 135.

⁹⁸ S. FUŽINATO, *Stablo spoznaje dobra i zla*, 4.

⁹⁹ A. POPOVIĆ, *Sloboda i grijeh*, 13-14.

¹⁰⁰ B. LUJIĆ, *Biblijsko svjetlo vjere na putu života*, 183.

jedno stablo s kojega vam je zabranjeno jesti.« Tako »ne« koje »svako stablo« pretvara u »nijedno« možemo interpretirati i na točan način, jer čovjek doista ne može jesti sa svakog stabla, s obzirom da mu je sa stabla spoznaje dobra i zla zabranjeno jesti. Zmija, dakle, u razgovoru sa ženom upotrebljava identične Božje riječi, ali ih mijenja na takav način da se čini kao da govori istinu. Upravo u tome dolazi do izražaja njezina lukavost. Osim toga, zmija donosi samo negativan dio Božje zapovijedi – »ne smijete jesti« – onaj u kojemu Bog čovjeku postavlja granicu, ne ukazujući nijednom riječju na Božji dar – »sa svakoga stabla u vrtu slobodno jedi«. Stavljajući zabranjeno stablo u središte pozornosti, zmija briše element koji poziva čovjeka da interpretira Božju zapovijed kao znak njegove ljubavi. Bez dimenzije dara Božja je riječ samo zakon koji čovjeku brani jesti i uživati, u konačnici, brani mu živjeti.¹⁰¹ Preuveličavanjem Božje zabrane zmija daje ženi ponajprije priliku da se stavi u obranu Boga. Pitanje koje postavlja zmija inteligentno je i na njega nije moguće odgovoriti jednostavnim »da« ili »ne«.¹⁰²

Reakcija na zmijinu tvrdnju dolazi od žene koja brani Božju zapovijed uvjeravajući zmiju da se naređenje odnosi samo na »drvo nasred vrta« (Post 3, 3).¹⁰³ Žena ispravlja: »Plodove sa stabala u vrtu smijemo jesti. Samo za plod stabla što je nasred vrta rekao je Bog: 'Da ga niste jeli! I ne dirajte u nj, da ne umrete!'« (Post 3, 2-3) U drugom dijelu svog odgovora ona iskrivljuje Božji govor. Bog je prekršaju zapovijedi pridodao kaznu kao sigurnu sankciju, a žena je shvaća kao neku moguću prijetnju. To je opće iskustvo grijeha: kad smo napastovani da učinimo neki čin koji nam je zabranjen, onda nam prvo dolazi na pamet da to možda ipak nije zabranjeno, da Bog, koji je dobar, to ipak nije zabranio. Žena dobro zna da je Bog rekao: »Sigurno ćete umrijeti!« (Post 2, 17) Zanimljivo je da žena još nadodaje nešto što u stvari Bog nije rekao: »I ne dirajte u nj, da ne umrete!« (Post 3, 3)¹⁰⁴ Tako ona zabranu jedenja sa stabla nasred vrta zaoštrava na način da joj dodaje zabranu dodirivanja.¹⁰⁵ Psihološki je i taj dodatak vrlo razumljiv. Ono što ne smijemo uživati tome se ne smijemo ni približiti, to ne smijemo ni dirati. Ipak, ne završava li takva prevelika

¹⁰¹ S. FUŽINATO, *Stablo spoznaje dobra i zla*, 4.

¹⁰² A. POPOVIĆ, *Sloboda i grijeh*, 14.

¹⁰³ B. LUJIĆ, *Vjera u Boga uvijek novih mogućnosti*, 136.

¹⁰⁴ A. REBIĆ, *Stvaranje svijeta i čovjeka*, 136-137.

¹⁰⁵ A. POPOVIĆ, *Sloboda i grijeh*, 15.

skrupuloznost često potpunim podlijeganjem grijehu? Pretvara se naime u krajnju moralnu labavost, koja briše svaki tabu koji je prije skrupuloznost stvorila.¹⁰⁶

Moguće je da ženino zaoštavanje zapovijedi zrcali način na koji su muškarac i žena razmišljali o ovoj Božjoj zabrani. Moguće je također da ženino pretjerivanje otkriva gdje su ljudi zapravo najranjiviji, a to je njihova tjeskoba zbog smrti. U tom slučaju, žena prenaglašava Božju zabranu zato što ona pod svaku cijenu želi izbjeći smrt. Tim preuveličavanjem žena sama sebi kao da želi dati zakon. Bez obzira na motive ženinog zaoštavanja zabrane, činjenica je da se Božja zapovijed mijenja ne samo kada se o njoj raspravlja, nego čak i kada se brani. U trenutku kad je Božja zapovijed izmijenjena ona prestaje biti autentična Božja zapovijed i gubi svoju izvornu snagu, a time se već otvara put prijestupa Božjih zapovijedi. To se upravo događa u slučaju žene koja osjeća da je Božju zabranu potrebno braniti prenaglašavanjem, što dovodi do mijenjanja same zapovijedi i time se priprema put za prijestup. Iz Božje perspektive jedini ispravni stav prema zapovijedi jest da se vrši, da se po njoj živi.¹⁰⁷

Zanimljivo je nadalje uočiti da zmija i žena, zavedena njome, oslovljavaju Boga općenitijim nazivom *'ēlōhīm*, za razliku od naziva *j^ehvāh 'ēlōhīm* koji susrećemo na drugim mjestima u Post 2 – 3. Zmija izostavlja osobno ime Boga Izraela.¹⁰⁸ Jahve je za Izraelca bila sveta riječ, koju grešan čovjek ne smije izgovoriti. Ta riječ označuje Boga Saveza, sklopljenoga s izabranim narodom izraelskim. Stoga, pisac namjerno izuzima iz usta zmijske, kao opipljive manifestacije đavla, i iz usta žene, koja srlja u grijeh, ovo sveto ime Jahve.¹⁰⁹ Osim toga, ne radi se samo o autorovu profaniranju Božjeg svetog imena, nego je riječ i o zmijskom umanjivanju Gospodina Boga do te mjere da će malo kasnije obećati ženi da će, budu li jeli plodove sa zabranjenog stabla, biti kao bogovi.¹¹⁰

Osim toga, valja uočiti prisutnost dvaju stabala u sredini vrta. Je li riječ o dvama ili o jednome stablu? Brojne rasprave o tom još uvijek otvorenom i teškom pitanju sve do danas nisu urodile

¹⁰⁶ A. REBIĆ, *Stvaranje svijeta i čovjeka*, 136-137.

¹⁰⁷ A. POPOVIĆ, *Sloboda i grijeh*, 16.

¹⁰⁸ S. FUŽINATO, *Stablo spoznaje dobra i zla*, 4.

¹⁰⁹ A. REBIĆ, *Stvaranje svijeta i čovjeka*, 135-136.

¹¹⁰ S. FUŽINATO, *Stablo spoznaje dobra i zla*, 4.

jednoznačnim odgovorom. Ipak, prema mišljenju većine autora, riječ je o jednome stablu. »Stablo života« susrećemo na početku (Post 2, 9) i na kraju izvješća (Post 3, 22-24). »Stablo spoznaje dobra i zla« spominje se samo u Post 2, 9 uz stablo života i u Božjoj zapovijedi u Post 2, 17, dok se u središnjem dijelu pripovijesti govori samo o »stablu« ili o »stablu u sredini vrta«. Za razliku od »stabla života« koje se spominje i na drugim mjestima i u izvanbiblijskim tekstovima staroga Istoka, »stablo spoznaje dobra i zla« ne spominje se nigdje više, ni u starozavjetnim ni u izvanbiblijskim spisima. U Post 2, 9 vjerojatno je riječ o paralelizmu u kojemu se u drugom dijelu rečenice ponavlja drukčijim riječima sadržaj prvoga dijela. Prema hebrejskoj sintaksi *waw copulativum* – veznik »i« možemo shvatiti i kao *waw explicativum*, u značenju »to jest« ili »odnosno«. U tom slučaju, Post 2, 9 glasio bi: »Tada Jahve, Bog, učini te iz zemlje nikoše svakovrsna stabla – pogledu zamamljiva, a dobra za hranu – i stablo života, nasred vrta, *to jest* stablo spoznaje dobra i zla.« Prema tome, »stablo života« i »stablo spoznaje dobra i zla« bili bi korelativni, tj. označavali bi jedno te isto stablo.¹¹¹ Izričaj »spoznati dobro i zlo« treba shvaćati kao zasebnu jezičnu i sadržajnu cjelinu i ne treba izdvajati pojedine dijelove iz te cjeline kao samostalne. Naime, pod izrazom »dobro i zlo« ne misli se ni u kojem smislu na dobro i zlo po sebi – to je za ono vrijeme i onoga čovjeka bilo doista nedokučivo – nego što je *za čovjeka* dobro i zlo, tj. što je za čovjeka korisno, a što štetno. Uz to, jezični sklop »spoznati dobro i zlo« redovito se shvaćalo iz mentalnog sklopa zapadnog čovjeka prema kojemu je subjekt glagola »spoznati« čovjek pojedinac. Takvo polazište u shvaćanju ovoga jezičnog sklopa ne odgovara tekstu, niti pojmu *'ādām* koji je kolektivno ime jer je u njega uvrštena i žena, a oni u prapočetku predstavljaju čovječanstvo.¹¹²

Čuvši ženin odgovor, zmija se više ne skriva, nego otvoreno iznosi svoj osoban sud o Bogu pripisujući mu laž i ljubomoru: »Ne, nećete umrijeti! Nego, zna Bog: onog dana kad budete s njega jeli, otvorit će vam se oči, i vi ćete biti kao bogovi koji razlučuju dobro i zlo.« (Post 3, 4-5) Tako zmija formulira trostruko obećanje: nećete umrijeti, bit ćete kao bogovi, otvorit će vam se oči. Ta tri obećanja podupiru i prate svaku čovjekovu napast i kušnju u kojima se otkriva njegova duboka i neutaživa čežnja za vječnošću, svemoći i sveznanjem.¹¹³ Tvrđnja zmije da čovjek neće umrijeti

¹¹¹ S. FUŽINATO, Stablo spoznaje dobra i zla, 2.

¹¹² B. LUJIĆ, *Vjera u Boga uvijek novih mogućnosti*, 137.

¹¹³ S. FUŽINATO, Stablo spoznaje dobra i zla, 4-5.

točna je, ali pod uvjetom da čovjek poštuje Božju zapovijed. Zmija, međutim, formulira vlastitu tvrdnju bezuvjetno. Umjesto uvjeta pod kojim je točna tvrdnja da čovjek neće umrijeti, a to je poslušnost Bogu, zmija iznosi vlastitu tvrdnju da će čovjek postati poput Boga i time izravno proturječi Bogu. Kada zmija izgovara ključnu tvrdnju – »zna Bog« – tada ona ustvrđuje da Bog nije rekao cijelu istinu, nego da Bog nešto prikriva od čovjeka. Zapravo, zmija prikriva svoju ulogu zavodnika tako što se predstavlja kao pobornik i prenositelj istine. Ranijem prijateljskom tonu i iskrenoj zainteresiranosti s početka dijaloga, zmija sada na kraju dijaloga dodaje karakteristike borca za istinu i ljudska prava, i na taj način kompletira sliku snažnog i uvjerljivog zavodničkog nastupa.¹¹⁴

Zmija u razgovoru želi uvjeriti ženu da prekršaj Božje zapovijedi neće imati nikakve posljedice. Ona imenuje Boga kao onoga koji želi čovjeka ograničiti i učiniti ga bićem zatvorenim u sam Eden. Čini se da zmija hoće uvjeriti ženu da je čovjekov izlaz iz stanja ograničenosti upravo izlaz iz Edena, i to preko drveta života ili drveta spoznaje dobra i zla. Zmija tako postaje simbolom spoznaje i znanja u negativnom značenju. Spoznaja koja se tu posreduje ne donosi obećano »biti kao Bog«, nego tjeskobu, nepovjerenje i egoizam koji konačno drugoga čovjeka ne samo čini robom i izrabljuje, nego mu također osporava i pravo na život. U tom obliku spoznaje bez ljubavi i smilovanja ispada čovjek iz povjerenja u dobri Božji poredak.¹¹⁵

Postižući svoj cilj, zmija odlazi s narativne pozornice na način na koji je i ušla – iznenada. Žena ostaje sama, šutke promatra stablo pred kojim treba odlučiti hoće li poslušati Boga ili zmiju, hoće li srcem prionuti uz Božje spasonosno upozorenje ili uz zmijino lukavo obećanje, hoće li prihvatiti ili prestupiti postavljenu granicu.¹¹⁶ Žena se sada ne nalazi pred zmijom, nego pred drvetom. Nestaje dijaloga, a predstoji odluka.¹¹⁷ U ženinu pogledu zamagljenu željom za vječnošću, svemoći i sveznanjem, tj. željom za nadilaženjem osobnih granica i nedostataka, zabranjeno stablo dobro je za jelo, zamamljivo za oči i poželjno za mudrost. U toj egzistencijalnoj poželjnosti, osjetilnoj zamamljivosti i moralnoj kvaliteti stabla Enzo Bianchi prepoznaje čovjekovo

¹¹⁴ A. POPOVIĆ, *Sloboda i grijeh*, 17.

¹¹⁵ B. LUJIĆ, *Biblijsko svjetlo vjere na putu života*, 183.

¹¹⁶ S. FUŽINATO, *Stablo spoznaje dobra i zla*, 5.

¹¹⁷ B. LUJIĆ, *Vjera u Boga uvijek novih mogućnosti*, 137.

univerzalno iskustvo neutažive gladi za hranom, ljepotom i moći.¹¹⁸ Čovjekov odnos prema hrani mnogo otkriva o njegovu duhovnom i psihološkom profilu. Glad za estetikom upućuje na snagu zavodljivosti ljepote pred kojom je očaran i izgubljen. Estetska vizija ga zavodi, prožima, posjeduje i otima, a glad za znanjem čini ga moćnijim, jer tko zna, taj dominira nad ljudima, događajima i stvarima. Uspjeh, moć, bogatstvo i život pod svaku cijenu čovjekove su napasti. Ta čovjekova trostruka nezasitnost savršeno odgovara zmijinu trostrukom obećanju. Zmijino obećanje da neće umrijeti odgovara pohlepi života, obećanje da će biti kao bogovi odgovara pohlepi očiju, a obećanje da će im se otvoriti oči odgovara pohlepi ljepote. U čovjekovu odnosu prema hrani (glad), u odnosu prema drugima (posjedovanje) i u odnosu prema Bogu i svijetu (vladanje) zrcali se destruktivna snaga neutažive želje za nadilaženjem osobnih granica. I naravne želje koje mu je Bog darovao imaju svoje granice. U protivnom okrenut će se protiv samoga čovjeka, u potpunosti ga obuzeti i zarobiti, uništavajući malo-pomalo ljepotu i puninu života.¹¹⁹

Ženino kršenje Božje zapovijedi autor prikazuje u tri čina: vidje, uze i pojede nakon čega dade i svome mužu koji bijaše s njom te i on pojede. Ovdje je potrebno naglasiti kako je prema izvornom biblijskom tekstu riječ o »plodu« stabla, a ne o jabuci. Naime, od Srednjega vijeka se na Zapadu zabranjeni plod povezivao s jabukom vjerojatno zbog zvukovne podudarnosti u latinskom *malum*, što znači i »jabuka« i »zlo«.¹²⁰ Muškarac, kao šutljivi partner, uopće se ne protivi, ne postavlja pitanja i ne razmišlja. On jednostavno i šutke jede od ploda kada je na njega došao red. Kratkoća opisa ne ispričava muškarca, nego naglašava činjeničnost događaja. U toj sceni nije riječ o ženi kao zavoditeljici muškarca. Zavođenje muškarca uopće nije potrebno, budući da muškarac jednostavno sudjeluje u prijestupu. Žena i muškarac u toj situaciji ponašaju se kao »jedno tijelo« i oni zajednički podliježu istom izvoru napasti. Čovjek nakon što je stvoren kao biće zajedništva muškarca i žene, nastupa i u Post 3 kao biće koje »egzistira u dvoje«. Čovjek kao biće zajedništva počinja prijestup (Post 3, 1-7) i čovjek kao biće zajedništva biva kažnjen za počinjeni prijestup (Post 3, 8-24). Činjenica da žena ima ključnu ulogu u prijestupu (Post 3, 1-7), a muškarac u

¹¹⁸ E. BIANCHI, *Adamo, dove sei? Commento esegetico-spirituale ai capitoli I – II del libro della Genesi*, Magnano, 2007., 200.

¹¹⁹ S. FUŽINATO, *Stablo spoznaje dobra i zla*, 5.

¹²⁰ Usp. A. REBIĆ, *Stvaranje svijeta i čovjeka*, 138.

preslušavanju (Post 3, 8-13) vjerojatno je pripovjedački način da ukaže na jednaku odgovornost muškarca i žene u prijestupu u Post 3, 6.¹²¹

Zmijine riječi su se obistinile. Nakon što su pojeli plod sa stabla kaže biblijski pisac: »Tada se obadvoma otvore oči i upoznaju da su goli.« (Post 3, 7) Ovdje uočavamo paradoks: umjesto da su spoznali dobro i zlo, muškarac i žena su spoznali svoju golotinju. Umjesto da su postali kao bogovi, izgubili su sličnost Božju na koju su bili stvoreni.¹²² Muškarac i žena ne samo da su goli fizički, nego su goli u apsolutnom smislu te riječi: iz božanskog ambijenta pali su u голу zemaljštinu, iz lijepog sna u krutu stvarnost.¹²³ Golotinja koje su sada svjesni ne označava toliko buđenje moralne svijesti niti otkrivanje vlastite spolnosti, nego svijest o velikom i strašnom poremećaju koji zadire u cjelovitost čovjekova bića.¹²⁴ Čovjek, istina, ne umire nakon što je kušao plodove sa stabla, ali su njegovi odnosi s Bogom poremećeni. No nisu samo poremećeni odnosi s Bogom, nego su i odnosi između čovjeka i žene ozbiljno narušeni, a jednako tako i odnosi u čovjekovu životnom prostoru – s prirodom i životinjama – nisu više onakvi kakvi su bili.¹²⁵ U Post 2, 25 čovjek i žena bili su goli, ali nisu osjećali stida jer su živjeli u savršenoj harmoniji koja u ovom trenutku biva prekinuta. Nije riječ o spolnom stidu, nego o činjenici da su izgubili harmoniju odnosa, osjećaju se neugodno jedno pred drugim. Znanje koje ih je trebalo učiniti jednakima Bogu urodilo je nemogućnošću gledanja oči u oči, nepovjerenjem i strahom. Stoga prave sebi pregače od smokova lišća kako bi se zaštitili i sakrili jedno pred drugim, ali i pred Bogom.¹²⁶ Njihovo sakrivanje tijela nakon gubitka nevinosti pokazuje njihovu nesposobnost komunikacije i izražaja u različitosti biti muško i biti žensko.¹²⁷

Pokušaj identifikacije navedena grijeha, tj. njegove naravi urodio je različitim tumačenjima. Neki autori zastupaju *doslovno tumačenje* prema kojem su prvi ljudi sagriješili točno onako kako je opisano u Post 3, te nastoje točno odrediti plod koji su pojeli. Tako neki misle da je riječ o smokvi

¹²¹ A. POPOVIĆ, *Sloboda i grijeh*, 25.

¹²² A. WÉNIN, *Da Adamo ad Abramo o l'errare dell'uomo*, 77.

¹²³ A. REBIĆ, *Stvaranje svijeta i čovjeka*, 138.

¹²⁴ A. WÉNIN, *Da Adamo ad Abramo o l'errare dell'uomo*, 77.

¹²⁵ B. LUJIĆ, *Isusova otvorena antropologija*, 400.

¹²⁶ A. WÉNIN, *Da Adamo ad Abramo o l'errare dell'uomo*, 78.

¹²⁷ M. VOLAREVIĆ, E. PETROV, *Utjecaj i posljedice grijeha na iskonsko ženidbeno jedinstvo muškarca i žene*, 869.

budući da su u r. 7 nakon pada sebi napravili pregače od smokova lišća, dok je prema drugima riječ o jabuci ili nekom drugom južnom plodu. Jednako tako je riječ i o pravoj zmiji preko koje je govorio đavao. Doslovno tumačenje danas rijetko tko još zastupa. Drugo je *simboličko tumačenje* prema kojemu je prvi grijeh seksualne naravi. Naime hebrejski glagol *jada'* osim »spoznati«, u hebrejskom je jeziku imao i značenje spolnog spoznavanja. Prije grijeha prvi su ljudi bili goli i nisu se stidjeli, a nakon pada se prekrivaju smokvinim lišćem. Na starom Istoku poznate su ljubavne scene pod smokvinim drvetom. Na temelju navedenih argumenata zastupnici simboličkog tumačenja govore da se u Post 3 radi o preuranjenom ili pak o iskvarenom protunaravnom seksualnom činu. Treće je *tumačenje u svjetlu kanaanskog kulturno-religioznog ambijenta*. Naime »Sitz im Leben« navedena izvješća nalazi se u kanaanskoj sakralnoj prostituciji kojom su Kanaanci vjerovali da mogu postići ne samo dar plodnosti, nego i sličnost s božanstvom. Prema tome Post 2 – 3 bi bila ozbiljna opomena Izraelcima protiv takvog kulta.¹²⁸

Za grijeh koji su počinili prvi ljudi, u teološkoj se literaturi ustalio naziv »istočni« ili »izvorni« grijeh, jer se u njegovim temeljima nalazila neposlušnost prema Bogu i njegovoj zapovijedi, i još gore: pobuna protiv Boga. U tom grijehu sadržane su klice svih drugih grijeha. U osnovi je toga grijeha temeljna nevjera i nepovjerenje prema Bogu kao Stvoritelju i Spasitelju. Ljudi su željeli povećati život te prekoračiti postavljene granice koje omogućuju da čovjek bude ono što jest, a Bog onakav kakav jest. Neki ovaj grijeh nazivaju i grijehom oholosti, jer se čovjek u svome htijenju pokušao izjednačiti s Bogom, postati kao Bog. Čovjek se pokušao dokopati Božjih atributa, a na taj je način izgubio svoja temeljna obilježja ljudskosti.¹²⁹ Tako je čovjekov prvi grijeh prouzročio čovjekovo otuđenje od Boga kao i međusobno otuđenje muškarca i žene.¹³⁰

2.2. MUŠKARAC – GOSPODAR I ŽENA – PODLOŽNICA

Poremećeni odnos s Bogom nakon iskonskog grijeha odrazio se i na odnos muškarca i žene, tj. njihovo zajedništvo koje je pod utjecajem grijeha zatamnilo i izgubilo svoju izvornu ljepotu i radost, bliskost i povjerenje koje su imali u stanju nevinosti. Njihov odnos nakon grijeha postaje

¹²⁸ A. REBIĆ, *Stvaranje svijeta i čovjeka*, 138-140.

¹²⁹ B. LUJIĆ, *Svijet i čovjek s gledišta Biblije*, Sarajevo, 2016., 63.

¹³⁰ A. POPOVIĆ, *Torah – Pentateuh – Petoknjižje. Uvod u knjige Petoknjižja i u pitanja nastanka Pentateuha*, Zagreb, 2012., 78.

opterećen optužbama i otuđenjem, žudnjom i gospodarenjem. Sve to ukazuje na negativne posljedice grijeha na iskonsko ženidbeno jedinstvo muškarca i žene.¹³¹

Nakon grijeha, Bog izriče prokletstvo nad zmijom, s kojom ne dijalogizira, te se zatim obraća ženi pa muškarcu. Bog je prokleo zmiju, ali čovjeka i ženu ne. Umjesto prokletstva, Bog izriče kaznu: »Trudnoći tvojoj muke ću umnožit, u mukama djecu ćeš rađati. Žudnja će te mužu tjerati, a on će gospodariti nad tobom.« (Post 3, 16)¹³² Ulaskom grijeha u povijest zajedništva muškarac i žena gube svoj subjektivitet dostojan čovjeka i postaju jedno drugome predmet – predmet privlačnosti i požude, predmet neovlaštenog prisvajanja, jednostavno rečeno predmet osobnih egoističnih želja i prohtijeva. Kao takav, njihov se odnos spušta na razinu animalnog. Time se pokazuje lom i stalno ugrožavanje početnog »jedinstva u dvoje«.¹³³

Kazna žene izrečena je u dvije paralelne rečenice. Prva rečenica određuje ženi bolove pri trudnoći i rađanju, a druga opisuje ženin odnos navezanosti i podređenosti muškarcu.¹³⁴ Uzrok trpljenju i patnjama za biblijskog pisca je grijeh počinjen protiv Boga. Tako je za biblijskog pisca grijeh prvih ljudi uzrok ženinih tipičnih muka: mukotrpana trudnoća i mučno rađanje djeteta.¹³⁵ Ovaj redak, dakle, opisuje poremećaj u muško-ženskim odnosima koji je uzrokovan grijehom, a ne njihov međusobni odnos kakav je određen od početka stvaranja.¹³⁶

Narav ženine trudnoće, bolno rađanje djece, nije se izmijenila tek poslije čovjekova grijeha, niti je žena tek nakon prvog grijeha osjetila potrebu za muškarcem kao kaznu za svoj grijeh. Žena je oduvijek rađala u bolovima i oduvijek je osjećala težnju prema muškarcu. Takva je narav žene. Sva se promjena dogodila u čovjekovoj nutrini: nakon grijeha promatra čovjek svijet drugim očima nego prije grijeha i počinje drugačije osjećati stanje pale naravi. Prirodni odnosi, razne

¹³¹ M. VOLAREVIĆ, E. PETROV, Utjecaj i posljedice grijeha na iskonsko ženidbeno jedinstvo muškarca i žene, 869.

¹³² S. FUŽINATO, Stablo spoznaje dobra i zla, 5.

¹³³ M. VOLAREVIĆ, E. PETROV, Utjecaj i posljedice grijeha na iskonsko ženidbeno jedinstvo muškarca i žene, 870.

¹³⁴ A. POPOVIĆ, Sloboda i grijeh, 31.

¹³⁵ J. OBERŠKI, A. REBIĆ, *Biblijska povijest Staroga i Novoga zavjeta*, Zagreb, 1972., 19.

¹³⁶ D. RUNJE, A. ŠIMIĆ, Različiti hrvatski prijevodi nazivanja žene u Knjizi Postanka 2, 23, u: *Filologija* 77(2021.), 141-169., ovdje 150.

uvjetovanosti i datosti stvorene naravi duboko su pogođene grijehom, iako bitno nisu promijenjene.¹³⁷

Izrečena Božja kazna pogađa ženu u njezina dva najznačajnija egzistencijalna aspekta: »biti majka« i »biti žena«. Zajedništvo između muškarca i žene više ne postoji. Žudnja će ju tjerati mužu, a muž će ju, umjesto da pođe ususret njezinoj slabosti i potrebi za zaštitom i sigurnošću, otjerati.¹³⁸ Odnos muškarca i žene, te rođenje kao izvor radosti biva povezano s bolovima. Time se željelo protumačiti da su čovjekova odluka i djelo našli svoj odraz i ostavili duboke posljedice, čak i na tom intimnom području života. Dok je nekoć bio naglasak na jedinstvu i partnerstvu, ovdje se pokazuje dihotomija između želje i gospodstva. Hebrejski glagol *mšl*, uporabljen u biblijskom izvornom tekstu, označava tiranski odnos kraljeva prema vlastitim podanicima.¹³⁹ Očito je da su problemi nastali na osobnoj razini odnosa prema mužu: s jedne strane privlačnost i privrženost, a s druge, gospodarenje s muževljeve strane.¹⁴⁰

Odnos utemeljen na *tešuqa* – žudnji žene za muškarcem i njegovim *mašal* – gospodarenjem nad njom sigurno nije odnos koji je stvaranjem između muškarca i žene uspostavljen i od Boga zamišljen. Značenje riječi *tešuqa* teško je odgonetnuti, no očito je da se ne radi o čežnji i požudi povezanoj sa spolnošću, nego o grešnoj želji i težnji vladati i dominirati nad muškarcem, težnji prekinuti odnos jednakosti i postići nad muškarcem vlast i dominaciju. Zauzvrat muškarac ženi ne pruža brigu i pažnju o kakvoj je bilo govora prigodom uspostave njihova zajedništva u Post 2, 24, nego nad njom želi tiranski vladati i gospodariti.¹⁴¹ To »gospodarenje« očituje se poremećajem i slabljenjem one temeljne jednakosti koju muž i žena posjeduju u »jedinstvu između dvoje«. To napose šteti ženi jer samo jednakost koja slijedi iz dostojanstva obiju osoba može obilježiti međusobne odnose pravim »*communio personarum*«, tj. zajedništvom osoba. Dok kršenje te jednakosti ide na štetu žene, istodobno umanjuje pravo dostojanstvo muškarca.¹⁴² Zanimljivo je primijetiti kako nakon grijeha čovjek biva prvi put od Jahve nazvan »muž«, riječ koja etimološki

¹³⁷ A. REBIĆ, *Stvaranje svijeta i čovjeka*, 148.

¹³⁸ S. FUŽINATO, *Stablo spoznaje dobra i zla*, 5-6.

¹³⁹ B. LUJIĆ, *Biblijsko svjetlo vjere na putu života*, 186.

¹⁴⁰ B. LUJIĆ, *Vjera u Boga uvijek novih mogućnosti*, 142.

¹⁴¹ Đ. PARDON, *Zemlja: dar, kušnja i zadaća*, 168.

¹⁴² MD, 10.

označava muškarca, ali sad u animalnom smislu kao onog koji dominira nad ženom.¹⁴³ Ženina vezanost za muškarca i njegovo gospodarenje nad njom doista je nešto upadno što predstavlja potpuni obrat u odnosu na Post 2, 24, gdje je muškarac trebao »prijanjeti« uz ženu.¹⁴⁴

Redak o kojemu govorimo (Post 3, 16) znakovit je i za odnose između muža i žene u braku. Riječ je o želji koja se rađa u bračnoj ljubavi koja potiče ženu na iskreno predanje koje bi trebalo naići kod supruga na odgovor i ispunjenje sličnim predanjem. Samo na tom načelu mogu se potpuno naći oboje, napose žena, kao pravo »jedinstvo u dvoje« koje odgovara dostojanstvu osobe.¹⁴⁵ Žena je zamišljena kao netko komplementaran muškarcu (Post 2, 18), s njime združena savezničkim odnosom (Post 2, 23-24). Međutim, kao posljedica grijeha narušena je zamišljena slika bračnog odnosa muškarca i žene te u njihov međusobni odnos ulazi nejednakost na razini upravljanja, vlasti.¹⁴⁶ Dominacija muškarca i njegovo gospodarenje nad ženom prenosi se i na brak, koji tako postaje privilegirano mjesto muževa gospodarenja, ali neizravno pogađa i razna područja društvenog suživota. Žena ne smije postati »objekt« i »posjed« muževog gospodarenja. Riječi biblijskog teksta izravno se odnose na izvorni grijeh i na njegove trajne posljedice za muža i ženu. Te se posljedice danas iskazuju kroz hedonističku i konzumerističku kulturu, u kojoj se ljudsko tijelo promatra samo kao objekt ostvarenja egoističnih želja i potreba, a ne kao izričaj samodarivanja preko kojeg se ostvaruje iskonsko zajedništvo muškarca i žene utemeljeno na činjenici njihove stvorenosti na sliku Božju.¹⁴⁷

3. Odnos muškarca i žene u svjetlu odnosa Krista i Crkve (Ef 5, 21-33)

Poslanica Efežanima nazvana je »krunom Pavlovih poslanica«.¹⁴⁸ Teško je odrediti tko je autor poslanice, kada je napisana i kome je upućena. Marinko Vidović donosi dvije pretpostavke. Uobičajena predajna pretpostavka će reći kako je pisac Pavao koji piše crkvenim zajednicama koje

¹⁴³ M. VOLAREVIĆ, E. PETROV, Utjecaj i posljedice grijeha na iskonsko ženidbeno jedinstvo muškarca i žene, 870-871.

¹⁴⁴ A. POPOVIĆ, Sloboda i grijeh, 31.

¹⁴⁵ MD, 10.

¹⁴⁶ D. TEPERT, Muškarac i žena u poeziji u Post 1, 27; 2, 23; 3, 16; 4, 23-24, u: *Bogoslovska smotra* 85(2015.)3, 665-677., ovdje 674.

¹⁴⁷ M. VOLAREVIĆ, E. PETROV, Utjecaj i posljedice grijeha na iskonsko ženidbeno jedinstvo muškarca i žene, 871.

¹⁴⁸ N. LOVŠE, Uloge muža i žene u kršćanskom bračnom odnosu (Efežanima 5), u: *Kairos* 3(2009.)2, 213-232., ovdje 218.

je on utemeljiio ili koje su utemeljili njegovi učenici. Moglo bi se raditi o Crkvama efeškog okruŒja ili o Crkvama u dolini rijeke Likosa. Druga je pretpostavka kako pisac nije Pavao, nego neki njegov, nama nepoznat, ali vaŒan učenik. Poslanicu se tumačilo kao pseudoepigrafski spis, a pripisivana je Onezimu, Tihiku ili Luki.¹⁴⁹ U raspravi o autorstvu poslanice, najčešće se progovara o povezanosti s Poslanicom Kološanima. Između te dvije poslanice postoji čudna sličnost u strukturi i uporabi paralelnih riječi. Argumenti o rječniku, stilu i teologiji, koji se iznose protiv Pavlova autorstva Poslanice Kološanima, iznose se i protiv pisanja Poslanice EfeŒanima. Stil je kitnjast kao u »Kološanima«, no još razvučeniji i hiperboličniji jer koristi iznimno duge rečenice. U tim rečenicama ima vrlo mnogo pridjeva i genitiva, raskošnog stila i riječi kojih nema u neosporno Pavlovim poslanicama.¹⁵⁰ Raymond E. Brown tvrdi kako je vjerojatna teorija da je Poslanicu EfeŒanima sastavio netko iz efeške škole Pavlovih učenika kao ohrabrujući prikaz raznih vidova Pavlove misli.¹⁵¹ Ako je poslanicu napisao Pavao, onda je to bilo 60-ih godina, a ako je pseudonimna, što smatra oko 80 posto današnjih bibličara, onda je napisana 90-ih godina.¹⁵²

Izravni naslovnici kojima je Poslanica upućena nisu sigurni iz tekstualnih razloga jer kurzivom ispisana riječ u 1, 1b »svetima koji su u Efezu i vjernima u Isusu Kristu« nedostaje u vaŒnim rukopisima.¹⁵³ Naznake mjesta »u Efezu« nema ni u jednom rukopisu do 5. stoljeća. Takvo mjesno odredište nalazi se u većini mlađih rukopisa.¹⁵⁴ Stoga se dovodi u pitanje je li ova poslanica upućena kršćanima u Efezu. Gotovo u svim svojim poslanicama Pavao spominje osobne okolnosti ili prethodne svoje aktivnosti te obično pred kraj donosi pozdrave od nekih te pozdrave određenim ljudima koje spominje poimence i koji nešto znače zajednici kojoj piše. Međutim, svega toga nema u »EfeŒanima«, što je izuzetno čudno jer je Pavao ondje proveo oko tri godine.¹⁵⁵ Iz svega navedenoga, valja istaknuti kako je Poslanica EfeŒanima najvjerojatnije kruŒno pismo koje je

¹⁴⁹ M. VIDOVIĆ, *Pavlovski spisi. Uvodi i osnove tumačenja*, Split, 2007., 260.

¹⁵⁰ R. E. BROWN, *Uvod u Novi zavjet*, Zagreb, 2008., 627.

¹⁵¹ *Isto*, 630.

¹⁵² *Isto*, 620.

¹⁵³ *Isto*, 625.

¹⁵⁴ Naznake mjesta nema u P⁴⁶ iz II. st., u majuskularnom Vatikanskom i Sinajskom kodeksu. Nema je ni Tertulijan, Origen i Bazilije Veliki, a pojavljuje se primjerice u Aleksandrijskom kodeksu, Bezinu kodeksu, majuskularnim kodeksima F, G, 0278, itd. Vidi: M. VIDOVIĆ, *Pavlovski spisi*, 249.

¹⁵⁵ R. E. BROWN, *Uvod u Novi zavjet*, 626.

namijenjeno mnogim Crkvama,¹⁵⁶ tj. pavlovskim kršćanima, vjerojatno zamišljenima u zapadnoj Maloj Aziji.¹⁵⁷

Poslanica Efežanima stiže u vrijeme raznolikih i snažnih kulturnih gibanja i potiče promjenu razmišljanja i djelovanja. U kontekstu kršćanske misli nudi radikalnu promjenu u postupanju prema ženama, posebice u cjelokupnim bračnim odnosima.¹⁵⁸ Poslanicu možemo podijeliti na dva dijela. Poglavlja 1 – 3 su dogmatska i govore o otajstvu Krista i Crkve, a poglavlja 4 – 6 su moralna i donose smjernice za ćudoredni život kršćana.¹⁵⁹ Glavne teme su kozmički domet Kristova spasenja, Crkva te božansko otajstvo.¹⁶⁰ Poslanica Efežanima u petom poglavlju sadrži važan i ciljan napatuk muškarcima i ženama o njihovim bračnim povlasticama i odgovornostima.¹⁶¹ Pavao povezanost muža i žene oslikava na ekleziološko-kristološkom planu, koji gradi na biblijskoj teologiji stvaranja.¹⁶² Muževi su potaknuti ugledati se na Kristov odnos prema Crkvi, promatrati način kako se žrtvovao za nju, ljubio ju, očistio i posvetio te učinio da bude bez mane, i zatim živjeti prema tom uzoru. Isto tako, žene su potaknute promatrati Crkvu, Zaručnicu i Tijelo Kristovo, kako bi zapazile njezinu voljnu podložnost i poštovanje, i zatim slijedile isti put. I muževi i žene pozvani su voljno se pokoravati jedno drugome što proizlazi iz prirodene podložnosti Isusu Kristu. Međutim, žene se specifično potiču pokoravati se svojim muževima, a muževi su pozvani voditi i ljubiti svoje žene kao same sebe.¹⁶³ Dakle, u Poslanici Efežanima opisuje se odnos muža i žene kao odnos Krista i Crkve, što upućuje na trajnu i vječnu vrijednost.¹⁶⁴

¹⁵⁶ M. VIDOVIĆ, *Pavlovski spisi*, 255.

¹⁵⁷ R. E. BROWN, *Uvod u Novi zavjet*, 620.

¹⁵⁸ N. LOVŠE, Uloge muža i žene u kršćanskom bračnom odnosu (Efežanima 5), 215.

¹⁵⁹ M. ZOVKIĆ, *Pavlove poslanice. Povod i sadržaj*, Mostar, 1988., 54.

¹⁶⁰ W. J. HARRINGTON, *Uvod u Novi zavjet*, Zagreb, 1975., 324.

¹⁶¹ N. LOVŠE, Uloge muža i žene u kršćanskom bračnom odnosu (Efežanima 5), 229.

¹⁶² P. VIDOVIĆ, U početku stvori Bog... obitelj (Post 1, 1.27s). Biti ili ne biti obitelji znači biti ili ne biti života i samoga svijeta, u: *Obnovljeni život* 65(2010.)2, 221-238., ovdje 222 i 236.

¹⁶³ N. LOVŠE, Uloge muža i žene u kršćanskom bračnom odnosu (Efežanima 5), 229.

¹⁶⁴ A. ŠTAMBUK, Žena: supruga i majka nekad i danas, u: S. ŠOTA (ur.), *Očinstvo i majčinstvo. Dva lica roditeljskog poslanja*. Nacionalni studijski dan za djelatnike i suradnike u pastoralu braka i obitelji, Osijek, 2016., 11.

3.1. ŽENA PODLOŽNA MUŽU KAO GOSPODINU

Da bismo ispravno shvatili ono što Pavao donosi, valja najprije istaknuti društveni okvir, tj. ukazati u kakvom je položaju žena bila u ondašnjem svijetu. Omalovažavanje žena započelo je rano u drevnoj Grčkoj. Proučavanje društva bilo je glavni dio filozofskog dnevnog reda. Filozofi su, kao vođe toga vremena, određivali odgovarajuće bračne odnose. Tako je Aristotel naznačio muškarca za glavu obitelji sa svim autoritetom upravljanja po svome nahođenju. Muškarca se uspoređivalo s kraljem, dok su žene bile korištene za užitak i skrb oko djece i obitelji. Uvjerenje da su žene podređene muškarcima bilo je snažno uvriježeno u umovima muškaraca kao i žena u grčkom društvu. U grčkoj kulturi ideal je bila žena koja je ostala u domu skrbeći za nj te bila poslušna svome mužu. U rimskoj se kulturi smatralo da žene imaju malu vrijednost. Njihova su prava bila nedovoljno istaknuta, dok su istaknute bile samo obveze oko domaćinstva i rađanja djece. Utjecaj grčke filozofije bio je toliko očit, da žene u Rimu nikada nisu uživale politička prava, iako je mogućnost za obrazovanje i društvene aktivnosti bila veća nego u Grčkoj.

Do vremena velikoga Carstva u prvom stoljeću, mnoge su se stvari u pogledu žena promijenile. One su stekle društvenu slobodu i mogle su razviti posao, kupovati i prodavati posjede, ostati neudane. Uživale su slobodu kretanja i druženja, što im je bilo uskraćeno u drugim drevnim društvima. U rimskom društvu bračni je odnos bio posebna veza između muškarca i žene, iako se nije smatrao sakramentalnim, nego su o njemu odlučivali sudionici sporazuma. Ako su muškarac ili žena htjeli razvod, nije postojao pravni ili moralni problem koji bi spriječio postupak. Obično su očevi mladenke i mladoženje ugovarali brak, a pristanak žene nije bio važan za uspostavljanje veze. Na religioznom planu, od žene se očekivalo da se odrekne bogova njezina očinskog doma i prihvati štovanje bogova njezina supruga. Ideal u drevnoj rimskoj kulturi bila je žena koja je podložna, koja je dobra kći, žena i majka te koja je tiha, povučena i samosvjesna. Podložnost je bila čak i zakonom propisana.¹⁶⁵

Od postanka čovječanstva do vremena izabranog Božjeg naroda brak je bio Bogom određen u Božje svrhe. Savezni je odnos opisan kao »svet, Bogom potvrđen, javni, uzajamno obvezujući, neraskidiv između dvije stranke koje voljno obećaju i prihvaćaju živjeti pod tim uvjetima«. Taj je

¹⁶⁵ N. LOVŠE, Uloge muža i žene u kršćanskom bračnom odnosu (Efežanima 5), 215-216.

ideal postavljen od strane Tvorca. Iz Post 1, 27-28 može se vidjeti da su muškarac i žena bili stvoreni na sliku Božju i oboje su dobili autoritet upravljanja nad stvorenjem, što ih čini jednakima pred Bogom. U Božjim su očima žene jednake muškarcima, nositeljice su Božje slike i sposobne su upravljati svijetom. I muž i žena imali su važnu ulogu. Muž je bio glava obitelji, odgovoran za dobrobit svih, djelujući kao vođa ne samo u svakodnevnim stvarima, nego i u duhovnim i vjerskim pitanjima. Igrao je glavnu ulogu u odgajanju djece, posebice sinova, koje je poučavao Zakonu Gospodnjem. Žena je trebala biti pomoćnica, posebice skrbeći za dom i djecu. Bila je važan sudionik u podizanju djece, posebice kćeri koje je poučavala kućanskim poslovima i primarnom životnom cilju, a to je bilo rađanje djece i skrb za supruga i obitelj. Međutim, kasnije židovsko uspostavljanje bračne zajednice nije više isto kao što je prikazano u Tori. Žene se počelo smatrati nužnim zlom, smetnjom i dosadom, a to potvrđuje i poznata molitva židovskih muškaraca: »Hvala ti, Bože, što se nisam rodio kao poganin, žena, neotesan.« Ideal u židovskoj kulturi bila je žena koja je rob mužu, tiha, povučena, skromna i čedna. Stoga, valja reći kako je društveni milje židovsko-poganske kulture u vrijeme Pavlove Poslanice Efežanima bio prožet omalovažavanjem žena, nastojanjima uzvisivanja muškaraca, a sve to pod krinkom vjerskih običaja. Pavao, zato, predlaže bolji put nove zajednice u Kristu, a to je put podložnosti, ljubavi i poštovanja.¹⁶⁶

Ef 5, 21: »Podložni budite jedni drugima u strahu Kristovu!« prijelazni je redak koji sadrži jedinstveno razumijevanje kršćanske podložnosti.¹⁶⁷ On zaključuje prethodni odlomak. Tamo je osnovna misao izrečena imperativom: »Punite se Duhom« (Ef 5, 18). Pavlova misao neopaženo prelazi s bogoslužja na svagdašnji obiteljski život te tako kršćanski svagdašnji život ulazi u bogoslužje, a bogoslužje se produžuje u svagdašnjem životu. Prema Pavlu, kršćanska se obitelj gradi na pravoj podložnosti svojih članova. Kršćanska obitelj je ona u kojoj se podložnost, koju sama priroda stvari ucjepljuje ili zahtjeva, ostvaruje »u strahu Kristovu«, tj. u svetom strahopoštovanju Krista, Gospodina.¹⁶⁸ Sveti Jeronim to razumije kao podlaganje ne zbog ljudske slave, nego zbog Kristova straha jer se bojimo da ga ne uvrijedimo.¹⁶⁹ U ovome slučaju ne radi se o strahu ni o bojazni, što je obrambeno držanje pred prijetnjom nekoga zla, nego se radi o

¹⁶⁶ *Isto*, 216-217.

¹⁶⁷ *Isto*, 220.

¹⁶⁸ M. ZERWICK, *Poslanica Efežanima*, Zagreb. 1974., 113-114.

¹⁶⁹ JERONIM, *Tumačenje Pavlovih poslanica*, Makarska, 1998., 534.

poštovanju prema svetosti, o strahopoštovanju, tj. pobožnosti – *pietas*. Takva *pietas*, potekla iz duboke svijesti otajstva Krista, mora biti osnova međusobnih odnosa među supružnicima. Međusobni odnosi muža i žene moraju izvirati iz njihova zajedničkoga odnosa s Kristom.¹⁷⁰ Takvo shvaćanje olakšava podložnost, koja je inače čovjeku teška, jer se podložnost izmiruje s dostojanstvom osobe. To pruža čvrst temelj pravom poretku čak i ondje gdje slabosti pretpostavljenoga predstavljaju opasnost za taj poredak.¹⁷¹

Imajući u vidu uzajamnu podložnost, o kojoj govori u prethodnom retku, Pavao se najprije obraća ženama u svom specifičnom naptuku. On potiče žene da se podlože svojim muževima kao Gospodinu: »Žene svojim muževima kao Gospodinu! Jer muž je glava žene kao i Krist Glava Crkve – On, Spasitelj Tijela. Pa kao što se Crkva podlaže Kristu, tako i žene muževima u svemu!« (Ef 5, 22-24)

Glagol »pokoravati se« ovdje se ne spominje, međutim, jasno se podrazumijeva u korelaciji s prethodnim retkom. Može se pretpostaviti da se odnosi na čin podložnosti. Radi se o voljnom postupanju, dobrovoljnom i radosnom činu, budući da ima konotaciju da se odnosi na pokornost prema Gospodinu.¹⁷² Žene trebaju biti podložne muževima »kao Gospodinu«. U našem jeziku »kao« ima i poredbeni smisao, što bi ovdje oslabilo značenje: kao što ste podložne Kristu, budite podložne i mužu. Grčka čestica *hos* je neposredno jača i snažnije motivira tu podložnost i nadovezuje se na ono »u strahu Kristovu«. Ističe se da žena pokoravajući se mužu, ustvari se pokorava Kristu.¹⁷³ U korist podložnosti žene mužu postoje dva razloga. Prvi razlog proizlazi iz stvaranja i tiče se muževljeva poglavarstva nad ženom, dok drugi proizlazi iz otkupljenja i tiče se Kristova poglavarstva nad Crkvom.¹⁷⁴

Da bismo shvatili narav muževljeva poglavarstva, trebamo uperiti pogled u Isusa Krista jer nam on pruža kontekst u kojem Pavao upotrebljava i razrađuje riječ »poglavarstvo« i »podložnost«. Pavao činjenicu muževljeva poglavarstva u stvaranju definira prema poglavarstvu Krista

¹⁷⁰ IVAN PAVAO II., *Muško i žensko stvori ih. Kateheze o ljudskoj ljubavi, svezak II.*, Split, 2013., 103.

¹⁷¹ M. ZERWICK, *Poslanica Efežanima*, 114.

¹⁷² N. LOVŠE, Uloge muža i žene u kršćanskom bračnom odnosu (Efežanima 5), 223.

¹⁷³ M. ZERWICK, *Poslanica Efežanima*, 114.

¹⁷⁴ J. R. W. STOTT, *Poslanica Efežanima. Komentar Pavlove poslanice Efežanima*, Daruvar, 1997., 206.

Otkupitelja: »Jer muž je glava žene kao i Krist Glava Crkve – On, Spasitelj Tijela.« (Ef 5, 23)¹⁷⁵ Poglavarstvo obilježava brigu, a ne upravljanje, a to nam dokazuju riječi *autos soter tou somatos* – »On, Spasitelj Tijela«. Glava tijela je dakle Spasitelj tijela. Obilježje Kristova poglavarstva ima spasenjsku ulogu. Mužev vodeći položaj treba biti upravljen prema »spasu« žene po uzoru na odnos Krist-Crkva. Kao što je Krist glava Crkve muž je glava svojoj ženi. Riječ glava – *kefale* odnosi se na gospodara, glavara. Krist je glava Crkve u smislu da je njezin izvor života i cilj njezina rasta.¹⁷⁶ Dakako to sve ne dolazi u obzir kada je riječ o muškarcu kao glavi žene jer on nije njezin izvor života, nego je to Bog. Ipak, on je njezin gospodar, ali ne da tlači, nego da unaprjeđuje. Iz toga vodećega položaja muškarca Pavao isključuje svaku grubost, samovolju i zlorabu.¹⁷⁷

Podložnost žene odgovara podložnosti Crkve: »Pa kao što se Crkva podlaže Kristu, tako i žene muževima u svemu!« (Ef 5, 24) Ta podložnost nije nešto ponižavajuće, nije neka nepromišljena poslušnost vlasti svoga muža. Ta podložnost označava jedno zahvalno prihvaćanje muževe brige. Kada poglavarstvo muža odgovara Kristovu poglavarstvu, podložnost žene će ga zaštititi.¹⁷⁸ Nalogu da se žene podlože prethodi zahtjev da se podlože jedno drugome. Prema tome, ako je žena dužna da kao žena bude podložna svome mužu, onda je već prije muž pozvan da kao pripadnik novog Božjeg društva bude podložan svojoj ženi.¹⁷⁹ Muškarac je onaj koji ima inicijativu spram žene jer je on aktivan, a žena je po svojoj biti pasivna. Međutim, te njihove razlike Pavao ne misli kruto, nego uvijek u uzajamnom prožimanju, u perihorezi. Pojmom perihoreze crkveni su oci opisivali sjedinjavanje među božanskim osobama u Bogu. Pavao upravo perihoretički promišlja odnos između muškarca i žene. Ženina podložnost, kako rekosmo, nije nešto negativno jer je i Krist podložan Ocu, a Otac je njemu glava. U takvom perihoretičkom odnosu muškarac i žena podložni su jedno drugome, tj. njihove razlike služe uzajamnom prožimanju i sjedinjavanju. Bez razlika, suprotnosti nema ni odnosa ni ljubavi. Dakako, svrha je tih razlika uzajamno prožimanje

¹⁷⁵ Isto, 211.

¹⁷⁶ D. BLAŽETIĆ, Poimanje braka u Ef 5, 21-33, u: *Spectrum* 55(2022.)1, 14-27., ovdje 20.

¹⁷⁷ M. ZERWICK, *Poslanica Efežanima*, 114.

¹⁷⁸ D. BLAŽETIĆ, Poimanje braka u Ef 5, 21-33, 20.

¹⁷⁹ I. ČATIĆ, Bračna ljubav i obitelj prema Ef 5, 21-33. Dostupno na: <https://www.vjeraidjela.com/bracna-ljubav-i-obitelj-prema-ef-5-21-33/> (7. 5. 2024.).

u ljubavi, a ne vladavina.¹⁸⁰ Stoga valja zaključiti da se žena treba podvrgavati svome mužu kao Crkva Kristu, jer prvaštvo i podložništvo koje postoji između Krista i Crkve, na isti način obvezuje muža i ženu. Kao što između Krista i Crkve postoji sveta sjedinjenost tako treba biti svet vez kod muža i žene.¹⁸¹ Podvrgnuću žene mužu sa strane muža ne odgovara vlast, nego ljubav, i to ljubav koja je u skladu s potpunim predanjem.¹⁸²

3.2. MUŽ LJUBI ŽENU KAO KRIST CRKVU

Čak i prije obraćanja muževima u Poslanici Efežanima naputak ženama podrazumijeva vodstvo muža. Analogija se jasno odnosi na Krista koji je Glava Crkve (Ef 5, 23). To podrazumijeva da Glava ima određeni autoritet i vodstvo nad drugim. Time se očituje koncepcija vodstva. U Pavlovo vrijeme taj je izraz označavao zaštitnika, skrbnika, onoga koji je odgovoran i sl. Međutim, danas postoji problem oko toga termina – *glave* – jer postoji nerazumijevanje kulturnog ozračja ovoga doba. Današnja se uporaba obično povezuje s negativnim značenjem, kao što je vladar, diktator. Smisao je u tome da muževljevo upravljanje ili autoritet koji žena treba priznati je predstavljen prema uzoru na jedinstveni karakter Kristova upravljanja nad Crkvom i, na koncu, davanja života za Crkvu.¹⁸³

Ako riječ koja utjelovljuje ženinu dužnost glasi »podložiti se«, onda riječ koja utjelovljuje muževljevu dužnost glasi »ljubiti«.¹⁸⁴ Ženina se ljubav prema mužu možda podrazumijeva, no muževljeva se ljubav prema ženi uglavnom ne podrazumijeva. Stari su Grci učili muškarce ljubiti svoje žene. Riječi koje su se koristile za taj pojam su *fileo* i *eros*. Prva opisuje prijateljsku ljubav, a druga spolno sjedinjenje. Biblija upotrebljava sasvim drugu riječ za opisivanje bračne ljubavi – *agape*. To je ljubav koja je iznad svega što čovjek može zamisliti, ljubav koja tjera svaki strah i daje život za drugoga. Ona nikad neće iznevjeriti jer je Bogom nadahnutu.¹⁸⁵ Uzajamno poštivanje i ljubav još se više otkrivaju kada se naglašuju dužnosti muža: »Muževi, ljubite svoje žene.« Tu

¹⁸⁰ I. RAGUŽ, Hans Urs von Balthasar i Karl Rahner o Blaženoj Djevici Mariji, u: *Bogoslovska smotra* 79(2009.)4, 813-845., ovdje 828.

¹⁸¹ JERONIM, *Tumačenje Pavlovih poslanica*, 535.

¹⁸² T. C. DE KRUIJF, G. N. VOLLEBREGT, *Spolnost i brak u Bibliji*, Zagreb, 1972., 155.

¹⁸³ N. LOVŠE, Uloge muža i žene u kršćanskom bračnom odnosu (Efežanima 5), 224-225.

¹⁸⁴ J. R. W. STOTT, *Poslanica Efežanima*, 212.

¹⁸⁵ N. LOVŠE, Uloge muža i žene u kršćanskom bračnom odnosu (Efežanima 5), 225.

zapovijed apostol ponavlja tri puta. Tako se mijenja superiornost muža i daje se prednost ljubavi. Ljubiti – *agapan* – dar je Duha, izlazi iz milosti i mora posvetiti sve zemaljske odnose u braku. Ljubav – *agape* – u Bibliji izražava predanje, služenje, poštivanje drugoga kao osobe, nastojanje oko dobra drugoga. Tako autoritet postaje autoritet koji se vrši u ljubavi.¹⁸⁶

Pavao ide izravno do srži muževljeve uloge i piše: »Muževi, ljubite svoje žene kao što je Krist ljubio Crkvu te sebe predao za nju.« (Ef 5, 25)¹⁸⁷ Pavao upotrebljava dvije analogije da bi slikovito prikazao nježnost i brigu koje trebaju biti obuhvaćene muževljevom ljubavlju prema njegovoj ženi – Kristovo milostivo žrtvovanje sebe radi svoje zaručnice Crkve i muževljeva usrdna briga za vlastito tijelo. Prva je da muž mora ljubiti svoju ženu kao što je Krist ljubio svoju Crkvu.¹⁸⁸ Budući da se Krist žrtvovao iz ljubavi prema Crkvi, a bračni život nasljeđuje odnos između Krista i njegove Crkve, muževi moraju ljubiti svoje žene ljubavlju koja se očituje u požrtvovnom sebedarju.¹⁸⁹ Krist je svoju ljubav za Crkvu pokazao žrtvujući se na križu. Kristova se ljubav odnosi na dva područja muževljeve ljubavi. Ne samo da postaje uzor, nego također i izvor iz kojega se muževljeva ljubav treba izražavati.¹⁹⁰ Krist očekuje da muževi tako ljube svoje žene da su spremni i umrijeti za njih.¹⁹¹ Muž mora ljubiti svoju ženu kao što je Krist ljubio svoju Crkvu, a ljubio ju je potpuno, bez i najmanje rezerve.¹⁹² Glagol »ljubiti«, što ga apostol na ovom mjestu upotrebljava, daje bračnoj vezi ne samo ljudsku toplinu nego i jednakost, jer se ljubavlju najlakše brišu granice među ljudima. Gdje je ljubav, tu ne može biti nesklad, tu ne može biti nečije inferiornosti.¹⁹³ Ono što apostol traži od muža gotovo je teže nego ono što traži od žene: u braku

¹⁸⁶ C. TOMIĆ, *Uzvišena tajna*, Zagreb, 1974., 145-146.

¹⁸⁷ N. LOVŠE, Uloge muža i žene u kršćanskom bračnom odnosu (Efežanima 5), 225.

¹⁸⁸ J. R. W. STOTT, *Poslanica Efežanima*, 212 i 215.

¹⁸⁹ M. ZERWICK, *Poslanica Efežanima*, 115.

¹⁹⁰ N. LOVŠE, Uloge muža i žene u kršćanskom bračnom odnosu (Efežanima 5), 225.

¹⁹¹ J. JUROŠ, Sveti Pavao i žene, u: *Obnovljeni život* 66(2011.)1, 107-118., ovdje 116.

¹⁹² P. VIDOVIĆ, Nije dobro da čovjek bude sam (Post 2, 18). Biblijsko razmišljanje o braku i obitelji, u: I. ŠESTAK, L. JANEŠ, A. VOLENIK, D. ĐAKOVIĆ (ur.), *Hrvatski isusovci za obitelj. Uz 50. obljetnicu Obiteljske ljetne škole (1971.-2021.)*, Zagreb, 2022., 57-79., ovdje 58.

¹⁹³ LJ. MATKOVIĆ-VLAŠIĆ, *Žena i Crkva*, Zagreb, 2002., 56.

je, naime, on predstavnik Krista, koji je došao »ne da bude služen, nego da služi« (Mt 20, 28). Tako i ljubav muža prema ženi mora biti darivanje svega sebe.¹⁹⁴

Pavao upotrebljava pet glagola kojima označuje redosljed etapa očitovanja Kristove privrženosti svojoj zaručnici, Crkvi. Ljubio ju je, predao se za nju da je posveti, očistivši je da je sebi predvede. Očistivši svoju zaručnicu vodom i riječju, zamisao nebeskog Zaručnika je da je posveti i konačno predvede sebi. Zaručnica ne čini sama sebe vrijednom predvođenja, nego je zaručnik taj koji marljivo radi da je učini krasnom kako bi je sebi predveo. Svrha njegove ljubavi prema njoj i žrtvovanja sebe za nju, njegova čišćenja i posvećenja zaručnice jest oslobođenje i usavršavanje zaručnice da je na koncu predvede sebi u potpunoj slavi. Krist, dakle, ne ugnjetava Crkvu, nego je sebe žrtvovao da joj služi, kako bi ona postala sve što on želi da ona bude. Jednako se tako muž nikada ne bi smio poslužiti svojim poglavarstvom da ženu ugnjetava ili tlači te da joj onemogućuje da bude ono što jest. Njegova će ga ljubav prema njoj voditi upravo suprotnim smjerom. Predat će sebe za nju da bi ona mogla razviti sve svoje potencijale, pred Bogom, i tako potpunije postati ono što u sebi jest.¹⁹⁵

Druga analogija sadržana je u rr. 28-29: »Tako treba da i muževi ljube svoje žene kao svoja tijela. Tko ljubi svoju ženu, sebe ljubi. Ta nitko nikada ne mrzi svoga tijela, nego ga hrani i njeguje kao i Krist Crkvu.« Ovom uputom muževima da ljube svoje žene, Pavao kao da se s uzvišenog standarda Kristove ljubavi spušta na razmjerno nizak standard ljubavi prema sebi. Neki tumači smatraju da je riječ o anomaliji i pokušavali su drukčije prevesti r. 28. Međutim, r. 29 odbija dati ikakvo drugo značenje, osim onog očitog: »Tko ljubi svoju ženu, sebe ljubi« (Ef 5, 28).¹⁹⁶ Ta je misao, prema Pavlu, temeljni, snažni i svijetli razlog muževljevoj ljubavi prema ženi.¹⁹⁷

Muževima nije lako primijeniti ovaj standard na stvarnost obiteljskog života. Međutim, svi mi iz svakodnevnog iskustva znamo kako ljubimo sebe i kako se ophodimo prema sebi. To objašnjava r. 29: »Ta nitko nikada ne mrzi svoga tijela, nego ga hrani i njeguje kao i Krist Crkvu.« To znači

¹⁹⁴ T. C. DE KRUIJF, G. N. VOLLEBREGT, *Spolnost i brak u Bibliji*, 155.

¹⁹⁵ J. R. W. STOTT, *Poslanica Efežanima*, 212-214.

¹⁹⁶ *Isto*, 215.

¹⁹⁷ M. ZERWICK, *Poslanica Efežanima*, 117.

da brinemo o svome tijelu, da mu dajemo hranu i da ga odijevamo.¹⁹⁸ Ovaj redak donosi glagol »mrziti«. Nije nužno da ga ovdje tumačimo u najoštrijem smislu. Prema semitskom shvaćanju, tko manje voli, već mrzi. Koliko li više mrzi onaj koji uopće ne voli, koji zanemaruje onoga koga bi morao voljeti, a prema njemu je hladan i ravnodušan.¹⁹⁹ Prirodno je da čovjek ne mrzi svoje tijelo, nego se brine za njega. Pavao podsjeća muževe da jednako tako trebaju postupati prema svojim ženama.²⁰⁰ Muž treba okruživati svoju ženu takvom pažnjom kakvom se svatko brine o svojoj dobroti, o tjelesnom zdravlju te brižno uklanja svaku bol, liječi svaku ranu, izbjegava svaku neugodnost.²⁰¹

Nalog upućen mužu da »hrani i njeguje« svoju ženu kao što to čini sa svojim tijelom, više je nego korisna smjernica za svakodnevno ponašanje. On sadrži i unutarnju primjerenost jer su on i njegova žena postali »jedno tijelo«. Ipak Bog nije zamislio spolni odnos jedino kao tjelesno sjedinjenje, nego kao simbol i izraz sjedinjenja ličnosti. Kada muž i žena na taj način dubinski postaju jedno s drugim, tada stvarno vrijedi: »Tko ljubi svoju ženu, sebe ljubi« (Ef 5, 28).²⁰² U braku muž i žena moraju ostvariti »jedno tijelo«. Ljubav koju muž pokazuje prema svojoj ženi nužno se vraća na njega samoga. Muž ljubi ženu ne kao da ljubi svoje tijelo, nego ona za njega jest njegovo tijelo.²⁰³ Budući da su muž i žena »jedno tijelo«, muž se o ženi treba brinuti kao za vlastito tijelo. Nitko pak svoje tijelo ne ljubi sramotno, nego ga njeguje i hrani kao posudu svoje duše.²⁰⁴ Stoga, prihvaćati ženu kao vlastito tijelo znači biti s njome sjedinjen u jedno biće.²⁰⁵

U r. 31 Pavao citira Knjigu Postanka: »Stoga će čovjek ostaviti oca i majku da prione uza svoju ženu; dvoje njih bit će jedno tijelo.« Citirajući Knjigu Postanka on zacijelo podrazumijeva prisan odnos između muškarca i žene. Međutim, on iznosi svoje vlastito tumačenje, koristeći dublju simboliku u povezivanju ovoga odlomka s Kristom i Crkvom. Pavao na taj način ističe kako je

¹⁹⁸ J. R. W. STOTT, *Poslanica Efežanima*, 215.

¹⁹⁹ M. ZERWICK, *Poslanica Efežanima*, 117.

²⁰⁰ N. LOVŠE, Uloge muža i žene u kršćanskom bračnom odnosu (Efežanima 5), 227.

²⁰¹ M. ZERWICK, *Poslanica Efežanima*, 117.

²⁰² J. R. W. STOTT, *Poslanica Efežanima*, 215.

²⁰³ C. TOMIĆ, *Uzvišena tajna*, 146.

²⁰⁴ JERONIM, *Tumačenje Pavlovih poslanica*, 539.

²⁰⁵ M. VIDOVIĆ, *Od križa do uskrsnuća. Temeljna poruka Prve poslanice Korinćanima*, Zagreb, 2007., 56.

bračni odnos izvrstan uzor zajednice Krista i njegove Crkve. Kao uzor postavlja određene odgovornosti i Pavao završava svoj poticaj obraćajući se ponovno muževima i ženama.²⁰⁶ Redak 33 daje kratki sažetak opširnijeg Pavlovog učenja: »Dakle, neka svaki od vas ljubi svoju ženu kao samog sebe, a žena neka poštuje svog muža«.²⁰⁷ Ovoga se puta najprije obraća muževima, izravno, zatim ženama, neizravno, sažimajući napatuk čitavoga odlomka. Riječ »poštivati« koja se ovdje koristi grčka je riječ *phobetai*, što doslovno znači »strahovi«. Suvremeni prijevodi radije koriste jedno od mogućih značenja koje sadrži riječ »strah«, kao što je poštivanje. Prema današnjem razumijevanju riječ »strah« uglavnom ima negativne konotacije. Međutim, grčki rječnik jasno ističe da ta ista riječ, u svom osnovnom obliku, znači »strah«, no može se prevesti i kao poštovanje, strahopoštovanje ili čak obožavanje.²⁰⁸

Apostol je počeo jednim kupletom – ljubavi i podložnosti, a završava drugim – ljubavi i poštovanja.²⁰⁹ Biti podložan znači predati se nekome, a ljubiti znači predati sebe za nekoga, kao što je Krist predao sebe za Crkvu. Dakle, podložnost i ljubav su dva vida iste stvarnosti – nesebičnog sebedarivanja koje tvori temelj trajnog i sve boljeg braka.²¹⁰ Vidjeli smo da se ljubav na koju se misli s obzirom na muža žrtvuje i služi da omogući ženi da postane ono za što ju je Bog stvorio. Podložnost i poštovanje, koje apostol traži od žene, odražavaju njezinu reakciju na njegovu ljubav te njezinu želju da i on u svojoj ulozi »glave« postane ono što Bog od njega želi da postane.²¹¹

²⁰⁶ N. LOVŠE, Uloge muža i žene u kršćanskom bračnom odnosu (Efežanima 5), 228.

²⁰⁷ J. R. W. STOTT, *Poslanica Efežanima*, 216.

²⁰⁸ N. LOVŠE, Uloge muža i žene u kršćanskom bračnom odnosu (Efežanima 5), 228.

²⁰⁹ J. R. W. STOTT, *Poslanica Efežanima*, 216.

²¹⁰ I. ČATIĆ, Bračna ljubav i obitelj prema Ef 5, 21-33.

²¹¹ J. R. W. STOTT, *Poslanica Efežanima*, 216.

Zaključak

Cilj ovoga diplomskoga rada bio je prikazati odnos između muškarca i žene iz biblijske perspektive. Izvor nam je bila Knjiga Postanka i Poslanica Efežanima. Prvi dio rada, na temelju drugog izvješća o stvaranju (Post 2, 4b-25), započinje govorom o tome kako je čovjek definiran kao biće odnosa, polazeći od odnosa prema Bogu i zemlji, do odnosa spram drugih stvorenja i drugoga čovjeka. Drugo izvješće o stvaranju svjedoči o Božjoj zamisli odnosa muškarca i žene. Naime, žena je muškarcu stvorena kao pomoć – *'ezer*. Biblijski pisac to objašnjava i drugim pojmom – *kenegdô*, što znači »kao što je on«. Time se želi naglasiti jednako dostojanstvo muškarca i žene koji stoje jedno nasuprot drugoga. Stvaranjem žene dostignut je cilj stvaranja, a to je da je čovjek sada, kao muškarac i žena, onakav kakvog ga je Bog zamislio. Da bi istaknuo jedinstvo muškarca i žene, Bog ženu stvara iz muškarčeva rebra. Time se ponovno ističe njihovo jednako dostojanstvo i zajedništvo koje je među njima. Razlike koje među njima postoje, poput načina na koji su stvoreni i naziva koji se koriste za njihovo imenovanje – *'iš*, *'iššāh* – zapravo još više ističu njihovu komplementarnost i jedinstvo, na koje je čovjek i pozvan. Sveto pismo kaže da će »čovjek ostaviti oca i majku da prione uza svoju ženu«. To je jedinstvo posljedica duboke ljubavi koja vlada među njima. Stoga vidimo da prvi dio rada progovara o harmoniji koja vlada između muškarca i žene.

Drugi dio rada oslanja se na treće poglavlje Knjige Postanka u kojemu biblijski pisac pripovijeda o prvome grijehu. Čovjek je prekršio Božju zapovijed i time je odnos s Bogom poremećen. Uz to, poremećeni odnos s Bogom odrazio se i na odnos muškarca i žene, tj. na njihovo zajedništvo. Njihov odnos više nije skladan, nego počinju vladati žudnja i gospodarenje. Jedno drugo više ne gledaju očima ljubavi, nego si postaju objekt, predmet privlačnosti i požude. Odnosi su poremećeni i više nisu onakvi kakvi su određeni u početku stvaranja. Žena je sada ona koja želi vladati i dominirati nad muškarcem, dok muškarac, s druge strane, ženi više ne pruža brigu, već nad njom želi tiranski gospodariti. Sve to svjedoči kako je poremećeni odnos s Bogom uzrokom čovjekovih poremećenih međuljudskih odnosa.

Treći dio rada govori o odnosu muškarca i žene iz perspektive petoga poglavlja Poslanice Efežanima u kojemu Pavao donosi napatuk muškarcima i ženama o njihovim bračnim povlasticama i odgovornostima. Pavao odnos muškarca i žene oslikava na ekleziološko-

kristološkom planu, koji gradi na biblijskoj teologiji stvaranja. To hoće reći da on odnos Krista i Crkve želi prenijeti i na odnos muža i žene. Muževi su potaknuti ugledati se na Kristov primjer jer oni predstavljaju samoga Krista. Muškarac jest »glava« ženi, ali ne u kontekstu na koji se u prvi mah pomišlja. Njegovo poglavarstvo treba obilježavati brigu, a ne upravljanje. Muž treba težiti spasu žene. S druge strane, Pavao žene potiče da se pokoravaju svojim muževima jer se tako pokoravaju samome Kristu. Od žene se očekuje da bude podložna, ali to ne znači da bude iskorištavana i da se nad njom provodi tiranija. Žena ne smije mužu postati objektom. Ona mu mora biti podložna, kako bi on mogao biti »glava«, a to u konačnici znači kako bi ju mogao ljubiti.

Na koncu valja istaknuti kako Božja zamisao o odnosu muškarca i žene nikada ne ide na uštrb jednoga od njih dvoje. I muškarac i žena imaju jednako dostojanstvo koje međusobno moraju poštovati. Bog nikoga ne želi poniziti i stoga, samo ako se podlažemo njegovoj riječi, naši će odnosi biti cjeloviti i skladni, tj. biti će onakvima kakve je Bog zamislio još u početku stvaranja.

Bibliografija

Crkveni izvori

PAPA IVAN PAVAO II., *Mulieris dignitatem. Apostolsko pismo o dostojanstvu i pozivu žene prigodom marijanske godine*, Zagreb, 1989.

REBIĆ, Adalbert, FUČAK, Jerko, DUDA, Bonaventura (ur.), *Jeruzalemska Biblija. Stari i Novi zavjet s uvodima i bilješkama iz »La Bible de Jerusalem«*, Zagreb, 1985.

Knjige

ARENHOEVEL, Diego, *Mali komentari Biblije. Stari zavjet. Prapovijest*, Zagreb, 1988.

BIANCHI, Enzo, *Adamo, dove sei? Commento esegetico-spirituale ai capitoli I – II del libro della Genesi*, Magnano, 2007.

BROWN, Raymond E., *Uvod u Novi zavjet*, Zagreb, 2008.

DE KRUIJF, Theodorus Cornelis, VOLLEBREGT, Godefridus Nicolaas, *Spolnost i brak u Bibliji*, Zagreb, 1972.

DUGALIĆ, Vladimir, BEGIĆ, Martina s. Ana, *Dar i ranjenost*, Đakovo – Zagreb, 2021.

HARRINGTON, Wilfird J., *Uvod u Novi zavjet*, Zagreb, 1975.

IVAN PAVAO II., *Muško i žensko stvori ih. Kateheze o ljudskoj ljubavi, svezak I.*, Split, 2012.

IVAN PAVAO II., *Muško i žensko stvori ih. Kateheze o ljudskoj ljubavi, svezak II.*, Split, 2013.

JERONIM, *Tumačenje Pavlovih poslanica*, Makarska, 1998.

LEISCH-KIESL, Monika, *Eva kao drukčija*, Zagreb, 2014.

LUJIĆ, Božo, *Biblijsko svjetlo vjere na putu života*, Zagreb, 2018.

LUJIĆ, Božo, *Drugi mogućnost ljubavi*, Zagreb, 2003.

- LUJIĆ, Božo, *Isusova otvorena antropologija*, Zagreb, 2005.
- LUJIĆ, Božo, *Svijet i čovjek s gledišta Biblije*, Sarajevo, 2016.
- LUJIĆ, Božo, *Vjera u Boga uvijek novih mogućnosti*, Zagreb, 2014.
- MATKOVIĆ-VLAŠIĆ, Ljiljana, *Žena i Crkva*, Zagreb, 2002.
- OBERŠKI, Janko, REBIĆ, Adalbert, *Biblijska povijest Staroga i Novoga zavjeta*, Zagreb, 1972.
- PARDON, Đurica, *Zemlja; dar, kušnja i zadaća. Biblijska teologija zemlje u Knjizi Postanka I – II*, Zagreb, 2014.
- POPOVIĆ, Anto, *Biblijske teme. Egzegetsko-teološka analiza odabranih tekstova Starog i Novog zavjeta s Dodatkom*, Zagreb, 2004.
- POPOVIĆ, Anto, *Torah – Pentateuh – Petoknjižje. Uvod u knjige Petoknjižja i u pitanja nastanka Pentateuha*, Zagreb, 2012.
- REBIĆ, Adalbert, *Biblijska prapovijest*, Zagreb, 1970.
- REBIĆ, Adalbert, *Stvaranje svijeta i čovjeka*, Zagreb, 1996.
- STOTT, John R. W., *Poslanica Efežanima. Komentar Pavlove poslanice Efežanima*, Daruvar, 1997.
- TOMIĆ, Celestin, *Prapovijest spasenja*, Zagreb, 1977.
- TOMIĆ, Celestin, *Uzvišena tajna*, Zagreb, 1974.
- VIDOVIĆ, Marinko, *Od križa do uskrsnuća. Temeljna poruka Prve poslanice Korinćanima*, Zagreb, 2007.
- VIDOVIĆ, Marinko, *Pavlovski spisi. Uvod i osnove tumačenja*, Split, 2007.
- VUGDELIJA, Marijan, *Čovjek i njegovo dostojanstvo u svjetlu Biblije i kršćanske teologije*, Split, 2000.

WÉNIN, André, *Da Adamo ad Abramo o l'errare dell'uomo. Lettura narrativa e antropologica della Genesi I. Gen 1, 1 – 12, 4*, Bologna, 2008.

ZERWICK, Max, *Poslanica Efežanima*, Zagreb, 1974.

ZOVKIĆ, Mato, *Pavlove poslanice. Povod i sadržaj*, Mostar, 1988.

Članci

BLAŽETIĆ, Dorotea, Poimanje braka u Ef 5, 21-33, u: *Spectrum* 55(2022.)1, 14-27.

FUŽINATO, Silvana, Čovjek – biće odnosa (Post 2, 4b-25), u: *Bogoslovska smotra* 90(2020.)2, 315-338.

FUŽINATO, Silvana, Stablo spoznaje dobra i zla, u: *Vjesnik* 150(2022.)5, 2-6.

JUROŠ, Jasmina, Sveti Pavao i žene, u: *Obnovljeni život* 66(2011.)1, 107-118.

LOVŠE, Nina, Uloga muža i žene u kršćanskom bračnom odnosu (Efežanima 5), u: *Kairos* 382009.)2, 213-232.

PAVLIC, Richard, Muško i žensko stvori ih. Pečat kršćanske antropologije, u: *Riječki teološki časopis* 44(2014.)2, 321-338.

POPOVIĆ, Anto, Sloboda i grijeh. Prijestup u knjizi Postanka 3, 1-7, u: *Bosna Franciscana* 10(1998.)6, 3-33.

RAGUŽ, Ivica, Hans Urs von Balthasar i Karl Rahner o Blaženoj Djevici Mariji, u: *Bogoslovska smotra* 79(2009.)4, 813-845.

RUNJE, Domagoj, Bračne i obiteljske teme u biblijskoj prapovijesti, u: *Služba Božja* 54(2014.)3-4, 259-277.

RUNJE, Domagoj, ŠIMIĆ, Ana, Različiti hrvatski prijevodi nazivanja žene u Knjizi Postanka 2, 23, u: *Filologija* 77(2021.), 141-169.

ŠTAMBUK, Ana, Žena: supruga i majka nekad i danas, u: S. ŠOTA (ur.), *Očinstvo i majčinstvo. Dva lica roditeljskog poslanja*. Nacionalni studijski dan za djelatnike i suradnike u pastoralu braka i obitelji, 2016., 11.

TEPERT, Darko, Muškarac i žena u poeziji u Post 1, 27; 2, 23; 3, 16; 4, 23-24, u: *Bogoslovska smotra* 85(2015.)3, 665-677.

VELČIĆ, Bruna, Ljudsko stvorenje prema hebrejskoj terminologiji u Postanku 1 – 2, u: KLJAJIĆ, Stipo, CIFRAK, Mario (ur.), *Znat će da prorok bijaše među njima! (Ez 33, 33)*, Zbornik u čast prof. dr. sc. Bože Lujica, OFM, povodom 70. godine života, Zagreb, 2018., 11-27.

VIDOVIĆ, Pero, Nije dobro da čovjek bude sam (Post 2, 18). Biblijsko razmišljanje o braku i obitelji, u: I. ŠESTAK, L. JANEŠ, A. VOLENIK, D. ĐAKOVIĆ (ur.), *Hrvatski isusovci za obitelj. Uz 50. obljetnicu Obiteljske ljetne škole (1971.-2021.)*, 2022., 57-79.

VIDOVIĆ, Pero, U početku stvori Bog... obitelj (Post 1, 1.27s). Biti ili ne biti obitelji znači biti ili ne biti života i samoga svijeta, u: *Obnovljeni život* 65(2010.)2, 221-238.

VOLAREVIĆ, Marijo, PETROV, Emanuel, Utjecaj i posljedice grijeha na iskonsko ženidbeno jedinstvo muškarca i žene. Biblijsko-teološko-antropološka promišljanja Ivana Pavla II., u: *Bogoslovska smotra* 90(2020.)4, 859-876.

Elektronički izvori

ČATIĆ, Ivica, Bračna ljubav i obitelj prema Ef 5, 21-33. Dostupno na: <https://www.vjeraidjela.com/bracna-ljubav-i-obitelj-prema-ef-5-21-33/> (7.5.2024.).